क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले
संग्रहीत फोटो व इतर माहिती

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

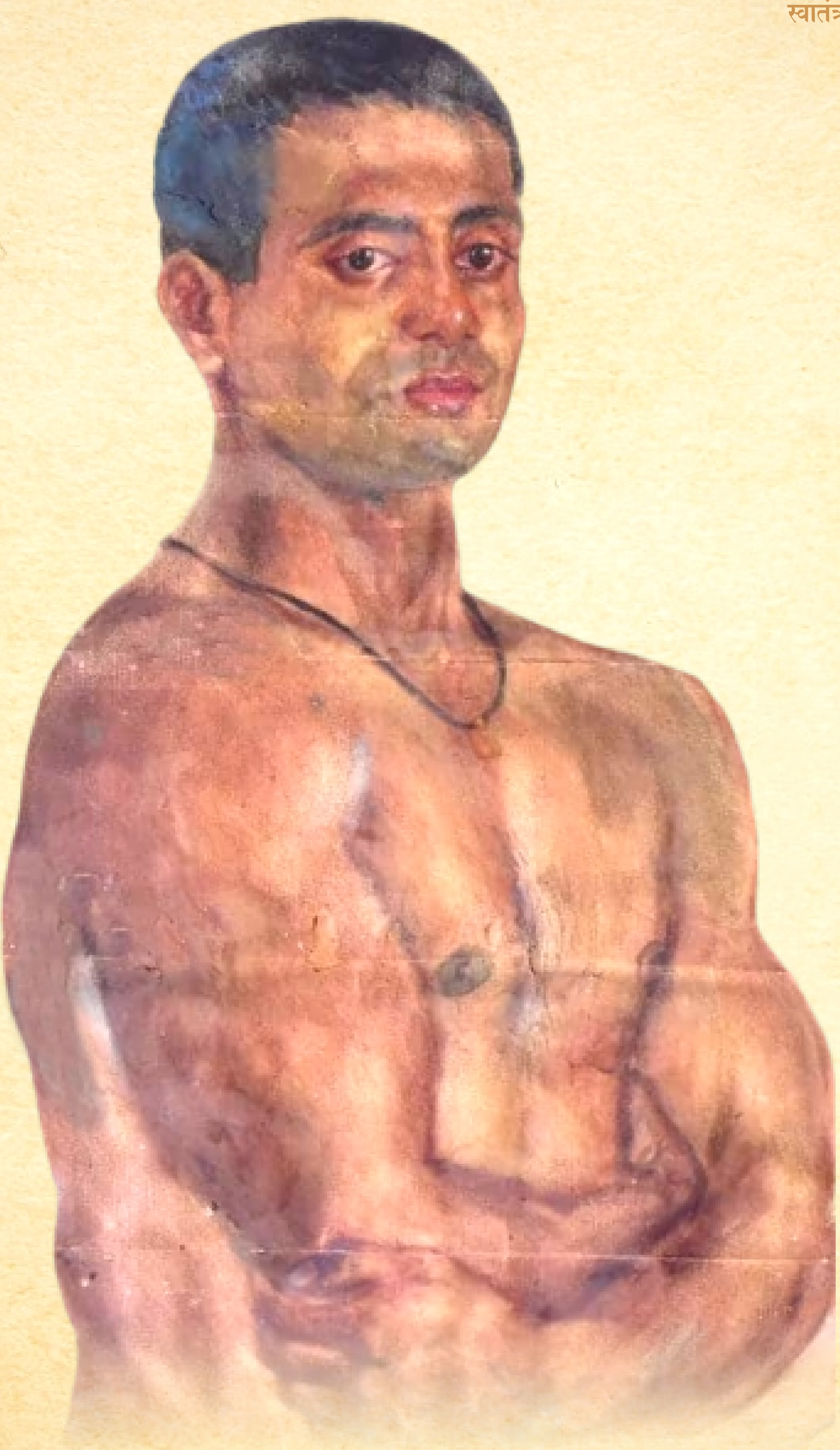

संग्राहक :

श्री. विवेक भोसले

मो: 9960816133

Email: vivekbhonsle@hotmail.com

Website: www.krantiveerdattobabhonsle.com

KRANTIVEER DATTOBA BHONSLE PRATIBHA PRATISHTHAN

क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

(जन्मः १९ नोव्हेंबर १९१८ मृत्यू : २ जानेवारी १९७४)

मराठवाडा मुक्ती संग्राम
-दत्तोबा भोसले सशत्र लढ्याचा नायक

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले
(मातोळकर)

(जन्म: १९ नोव्हेंबर १९१८ मृत्यू: २ जानेवारी १९७४)

' गुलामगीरीच्या
चूप - साखरे
पेक्षा स्वातंत्र्याची
मीठभाकर
राष्ट्राची उन्नती
करु शकेल.'

'आयुष्याच्या अनंत सुखस्वप्नावर
मी पाणी सोडले आहे.
जे एखादे मधुर स्वप्न हृदयाच्या
गाभाऱ्यात लपून बसले आहे
तेही कदाचित तिथेच विरुन जाईल पण
आपले आयुष्य प्रवाह पतीता प्रमाणे जाऊ नये.'

एकच तारा समोर आणि
पायतळी अंगार

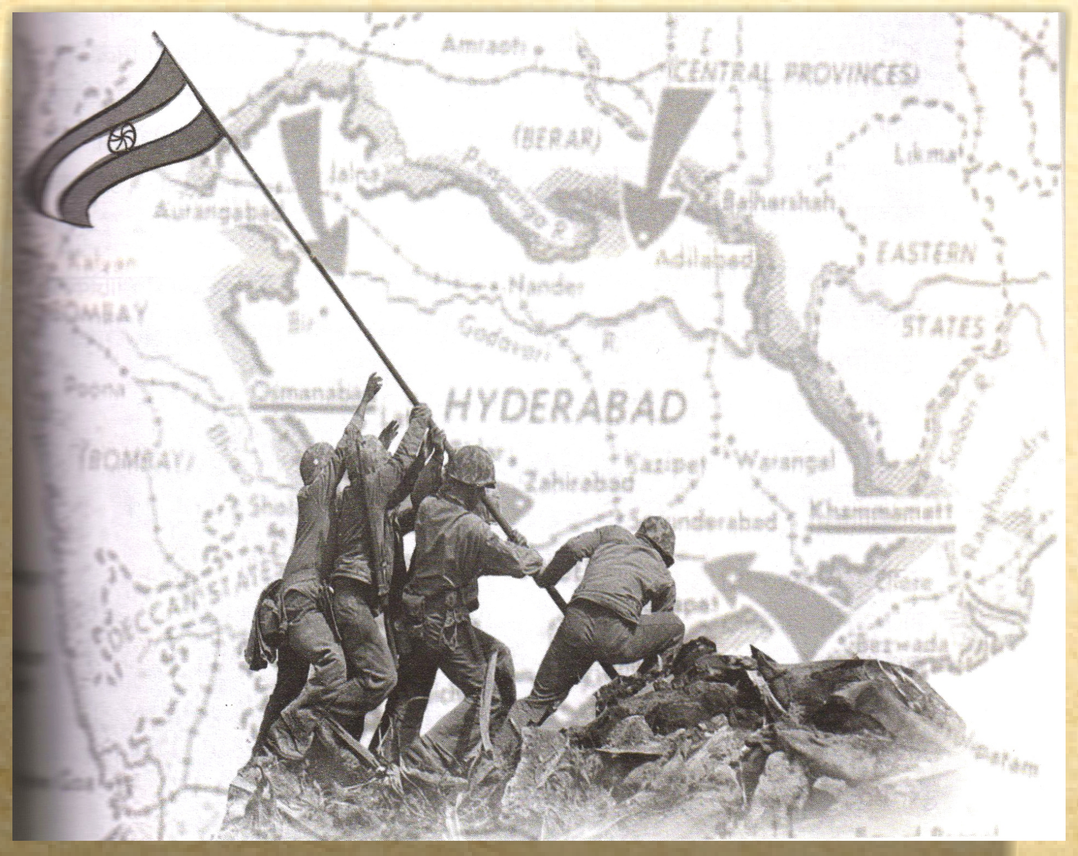

"MATULA DEVIL ON HORSE BACK"

Mohd Hyder

Osmanabad Collector - 1948

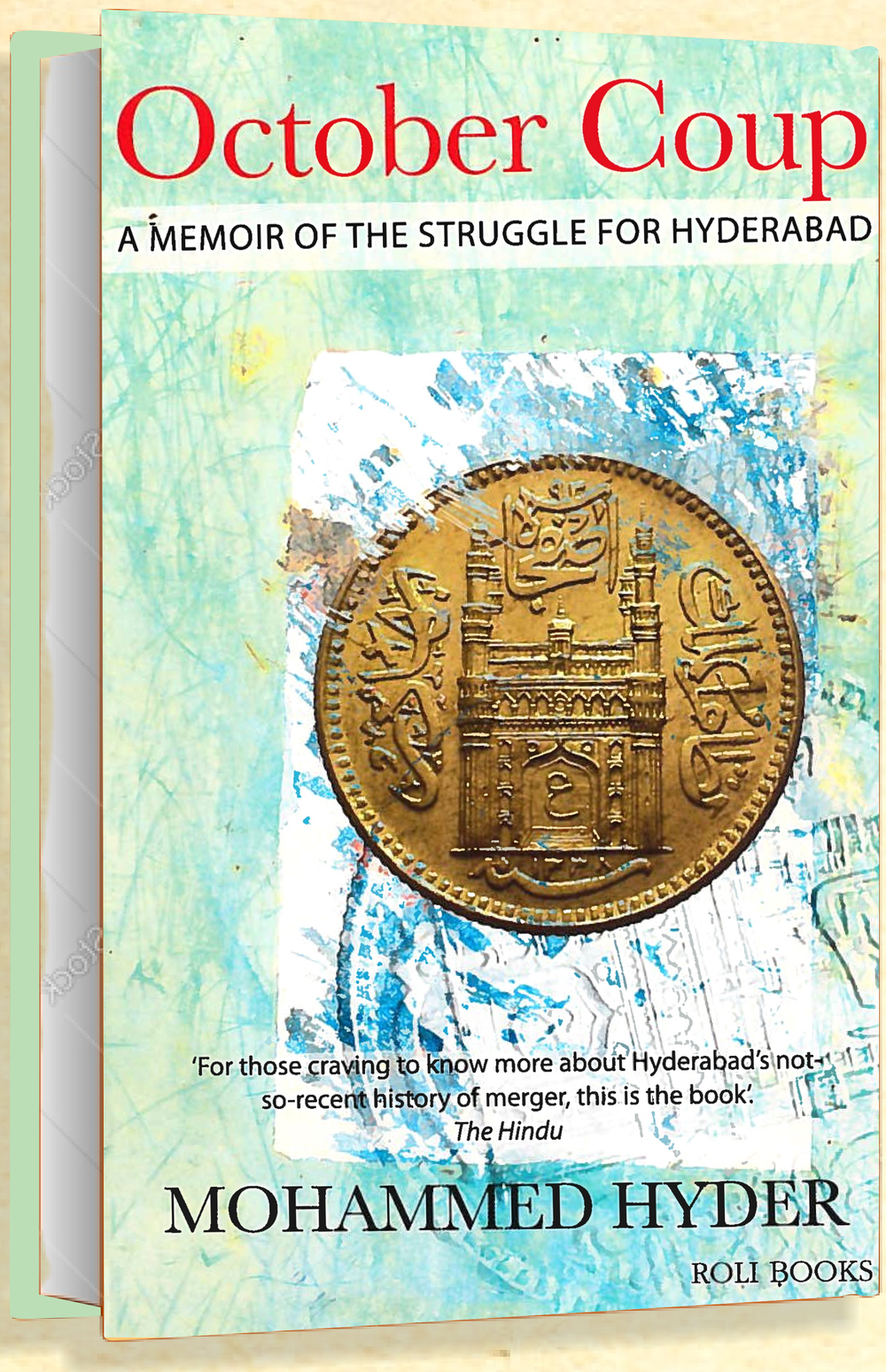

In recounting some of the incidents, I have already rushed ahead of the narrative. I have yet to say a few words here about the non-Congress camps.

CAMPS	WORKERS
1. Kajla camp	1. Morathi Rao Babuji Rao 2. Yado of Kharosa 3. Pandhari of Lanjana
2. Upla camp	Manik Rao Patwari of Warodh
3. Javla camp	Venkat Rao Patel of Lasna
4. Tadola camp	1. Hari Har Rao Patel of Shahpur 2. Vasant Kulkarni
5. Katey Gaon camp	Vital Rao of Therkheda
6. Sendri camp	1. Udhev Rao Vakil of Irla 2. Bhao Rao Patel of Bopla 3. Nanba Patel of Irla

33

One member of the Kisan Mazdoor Group, Datoba Bhonsle, had become a regular menace in areas adjoining Kajla, Tadola, and even in areas far into the interior. He was responsible for looting the army and Sasora levy, and making off with Rs 7,500, the total revenue collected from Sailu, Taluka Lohara. This took place near Ausa. He organized a successful attack on the treasury at Lohora too, from which government money was taken. It was his party that raided the Chakur police station in Umerga and relieved it of all the confiscated arms of the Umerga area. His daring day-and-night raids, made with the criminal's almost psychic ability to avoid armed border villagers, made him famous. He came to be known as 'Mathula Devil on horseback'.

Datoba Bhonsle was reputed to be a strong, cruel and daring Maratha who was an excellent horseman and could run like a hare. Several traps were set for him, but he always evaded capture. Once he created a sensation in the district by kidnapping a wealthy Marwadi, Savla Das of Irla. He buried Savla Das up to his neck and only let him go after extracting a promise to pay Datoba one lakh (100,000) rupees. Savla Das himself related this to me soon after escaping Datoba's clutches. [2]

[2] During my time in Osmanabad jail, I met Datoba. He was a solidly-built young man in his late twenties, fond of doing vigorous exercise. He used to boast of his ability to run very fast. He claimed that for short distances, he could keep up with a motorcar on the unpaved roads of Osmanabad. It was said that on many occasions he had unnerved motorists by performing this feat.

It is important to note that not all border camps were run by Congress volunteers. Only the ones working under the direct supervision of the Congress president of Osmanabad, Phool Chand Gandhi, could be called Congress camps. There were others, mainly belonging to the Kisan Mazdoor Group that owed no allegiance to Phool Chand Gandhi or the Congress party. These were either independent or under the nominal supervision of Narasinga Rao Vakil, and the actual supervision of his notorious lieutenant, Datoba Bhosla Matola.

I will now identify a few important border camps and try to recall from memory the names of some of the more important volunteers in each of them. Some of these workers have now attained positions of eminence in Hyderabad public life.

First, here are a few of the more important camps working under the direct supervision of the Congress president of Osmanabad. It is interesting to observe that some important workers were common to several camps.

CAMP	WORKERS
1. Chincholi camp	1. Raghavender Rao Dewan 2. Chander Shekar

3. Gond Gaon Camp	3. Sesh Rao Vakil 4. Captain Joshi 5. Nosaji Ishwanta
1. Chara Camp	1. Baba Saheb Paranjpe
2. Kowd- Gaon Camp	2. Ram Bhao Chilwandikar
	3. Manohar Tapray
	4. Malkhrey
Chincholi and Gond Gaon were the major camps in the area, with a large following of 700 and 500 volunteers, respectively.	Under camp No 1 Under camp No 2
5. Wagholi Camp	1. Rajender Desmukh 2. Vasant Rao Desmukh[1]
6. Darphal camp	Vithal Rao Patel of Jan Gaon
7. Khandvi camp	Raghavender Rao Dewan
8. Yedsi camp	Vishunath Appa Sholapuri Vishunath Thailu of Dhoki
	CAMPS IN AKALKOT AREA
9. Wagdheri camp	Vishamber Rao Haralker
10. Musti camp	Nana Rao Vakil Bali Ram Patel of Lohara
	Sri Navas Ahankari
11. Kaisar Jaivalga	Vishamber Rao Hiralker Sri Rang of Wan Wadi

दत्तोबा भोसले यांच्या राष्ट्रीय शाळा हिप्परगा येथील पुस्तकातील लेख

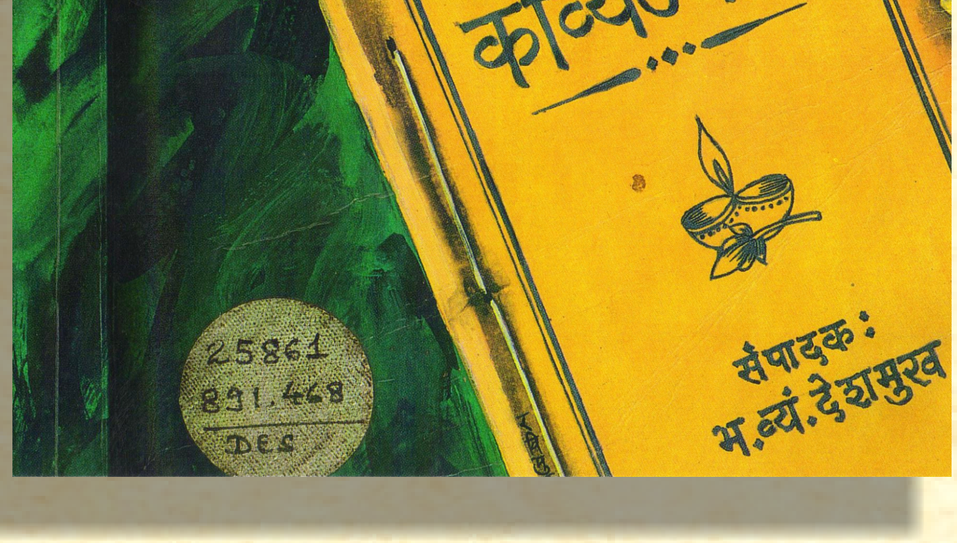

■ **दत्ता भोसले**

संस्थेतील एक विद्यार्थी दतात्रय भोसले मातोळकर यांचा उल्लेख करणे आवश्यक आहे. त्यांची शरीरयष्टी उत्तम होती. वजन द्वितीय श्रेणीत येण्यासारखे होते व शाळेतील शारीरिक शिक्षणाच्या सर्व प्रकारात ते तरबेज झालेले होते. अशा स्थितीत ते १९३७ साली बडोद्यास गेले. प्रो.राजरत्न माणिकराव यांनी त्यांचे कसदार बांधेसूद शरीर व इतर शारीरिक शिक्षणाच्या प्रकारातील (मल्लखांब, कुस्त्या, लाठी वगैरे) प्रावीण्य पाहून त्यांनी पहिला प्रश्न केला,की तू हिप्परग्याचा विद्यार्थी का? यावरून प्रो. राजरत्न माणिकराव यांची कल्पना अशी होती की इतके चांगले शारीरिक शिक्षण हिप्परग्या व्यतिरिक्त दुसरीकडे उपलब्ध नव्हते. त्यानंतर दत्ताविषयी त्यांनी सर्व माहिती घेतली व पुढे त्याला आपल्याजवळ ठेवून घेतले. रोज सकाळी हजार जोर व दोन हजार बैठका काढून घ्यावयाच्या व संध्याकाळी आखाड्यात कुस्ती खेळावयास लावायची. हे सर्व समक्ष उभे राहून करवून घ्यावयाचे असा त्यांचा दंडक होता. अर्थात इतक्या व्यायामाला पौष्टिक आहारही पाहिजे म्हणून त्यांना रोज दहा रु. चा खुराक खाऊ घालण्याची व्यवस्थाही बडोदे सरकारतर्फे केली होती. काही दिवसांनी दिल्लीच्या अखिल भारतीय कुस्त्यांच्या स्पर्धामध्ये त्याने भाग घेतला होता व मिडलवेटच्या कुस्त्यांमध्ये प्रथम क्रमांकही मिळवला होता.

दत्तोबा भोसले यांचे देवकरण हायस्कुल सोलापूर मधील शिक्षण १९३७

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

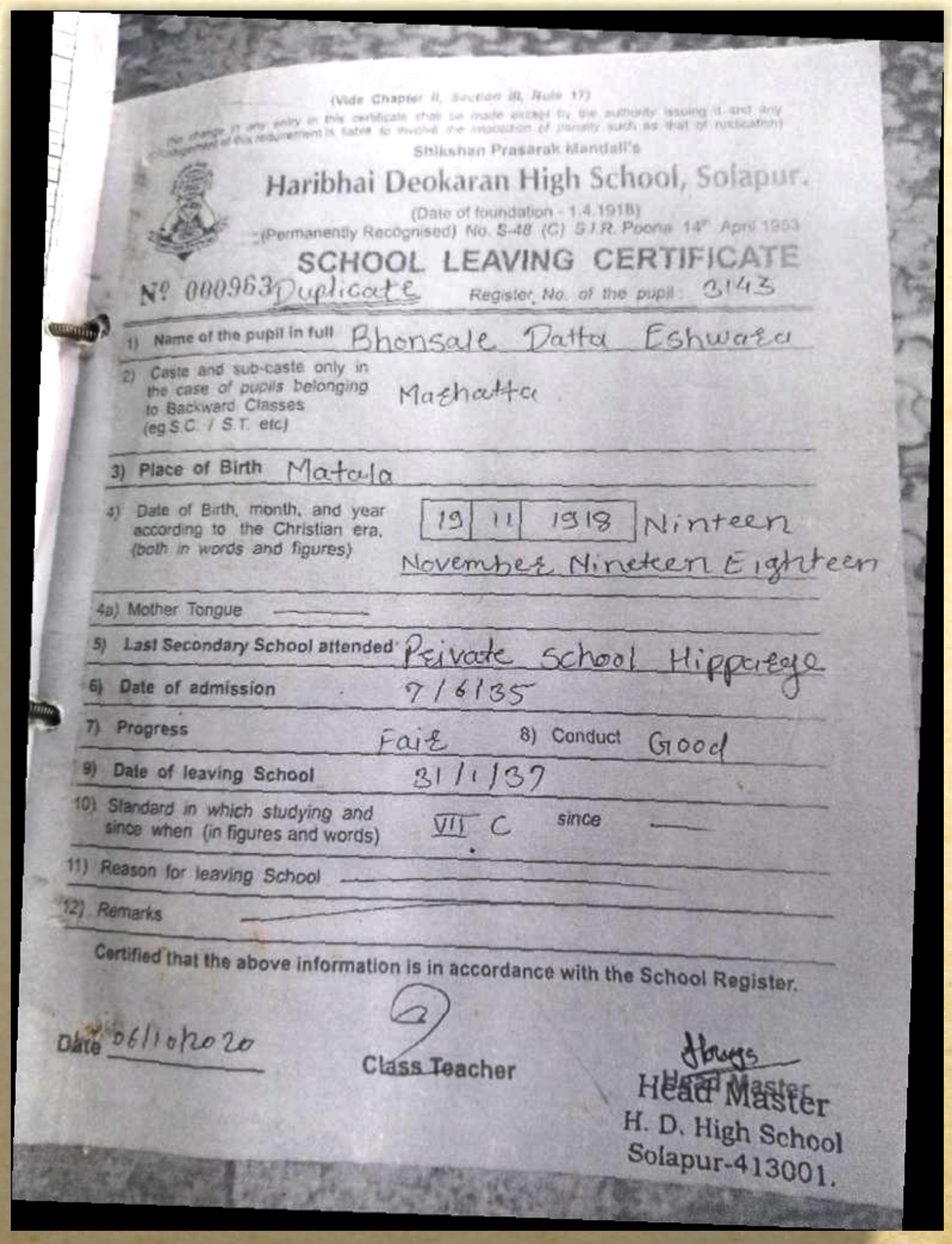

(Vide Chapter II, Section III, Rule 17)

(No change in any entry in this certificate shall be made except by the authority issuing it and any infringement of this requirement is liable to involve the imposition of penalty such as that of rustication)

Shikshan Prasarak Mandali's

Haribhai Deokaran High School, Solapur.

(Date of foundation - 1.4.1918)

(Permanently Recognised) No. S-48 (C) S.I.R. Poona 14th April 1933

SCHOOL LEAVING CERTIFICATE

No. 000963 Duplicate Register No. of the pupil : 3143

1) Name of the pupil in full: Bhonsale Datta Eshwara

2) Caste and sub-caste only in the case of pupils belonging to Backward Classes (eg S.C. / S.T. etc): Mashatta

3) Place of Birth: Matala

4) Date of Birth, month, and year according to the Christian era, (both in words and figures): 19 | 11 | 1918 — Nineteen November Nineteen Eighteen

4a) Mother Tongue: ———

5) Last Secondary School attended: Private School Hipparga

6) Date of admission: 7/6/35

7) Progress: Fair 8) Conduct: Good

9) Date of leaving School: 31/1/37

10) Standard in which studying and since when (in figures and words): VII C since ———

11) Reason for leaving School: ———

12) Remarks: ———

Certified that the above information is in accordance with the School Register.

Date 06/10/2020

Class Teacher

Head Master

Head Master
H. D. High School
Solapur-413001.

बडोदा कॉलेज व माणिकराव आखाडा स्मृत १९३७ ते १९४६

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

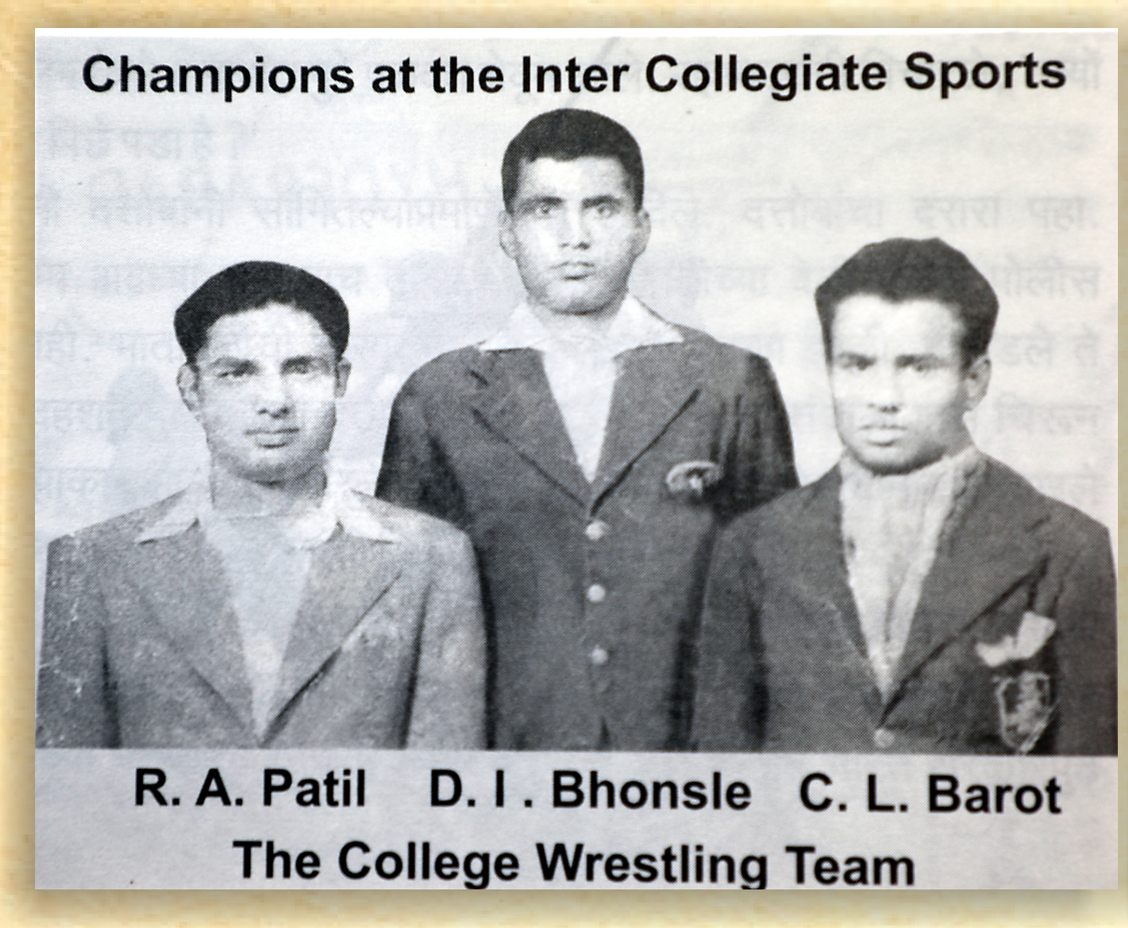

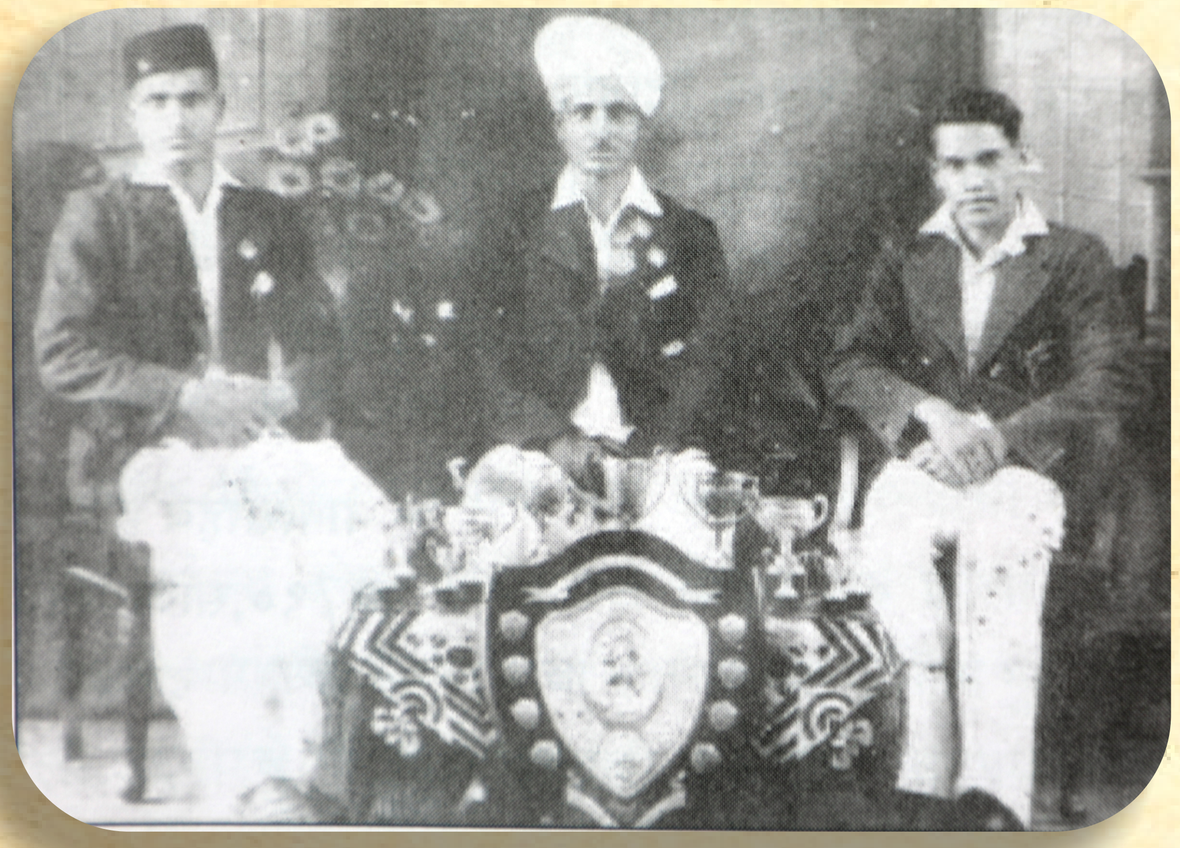

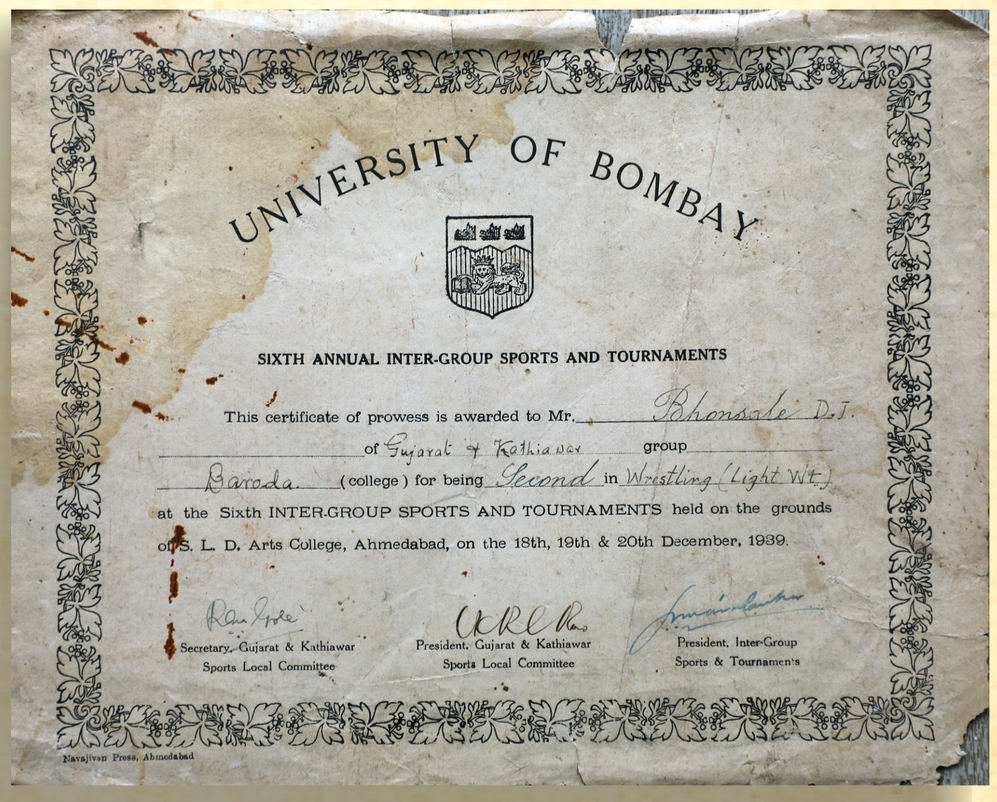

मुंबई / गुजरात विद्यापीठाचे कुस्तीतील प्रथम पारीतोषिक व चषकासोबत (डावीकडे कै.दत्तोबा भोसले)

श्री. जुम्मादादा व्यायाम मंदिर (आखाडा) प्रोफेसर माणिकराव यांचे गुरु श्री. जुम्मादादा यांनी सन 1922 साली स्थापन केला. पुढे राजरत्न प्रोफेसर माणिकराव आखाडा म्हणून ओळखला गेला.

महाराजा सयाजीराव गायकवाड

मराठवाडा मुक्ती संग्राम
– सशत्र लढा १९४८

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

रझाकारांचा अमानुष अत्याचार

चिंचोली कॅम्प येथील स्वातंत्र्य सैनिक

सरदार वल्लभभाई पटेल यांच्या पुढे निजाम शरणागती पत्करतांना

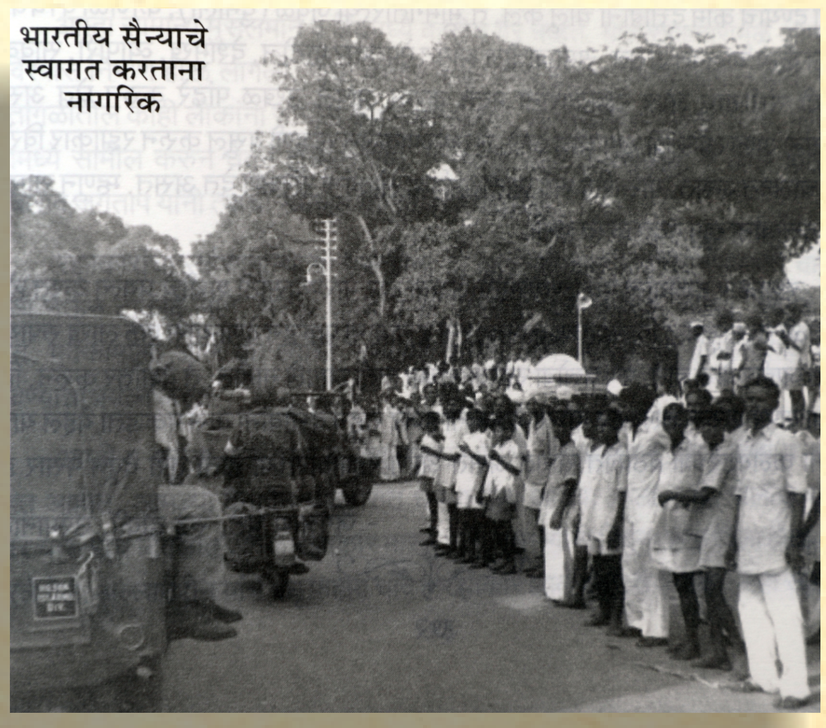

भारतीय सैन्याचे स्वागत करताना नागरिक

दत्तोबा भोसले यांना महाराष्ट्र शासनाने दिलेले सन्मानपत्र

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

सन्मान पत्र

श्री. दत्तात्रय ईश्वरराव भोसले रा. भातोळा ता. औसा यांना त्यांनी भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामांत केलेल्या कामगिरीच्या गौरवार्थ हे सन्मानपत्र देण्यांत येत आहे.

वसंत नाईक

मुख्य मंत्री
महाराष्ट्र राज्य

सचिवालय
मुंबई. ३२
दिनांक २३ जुलै १९७०

KRANTIVEER DATTOBA BHONSLE PRATIBHA PRATISHTHAN

दत्तोबा भोसले यांच्या १९४९ ते १९५२ काळातील डायरीतले प्रगल्भ व पुरोगामी विचार

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

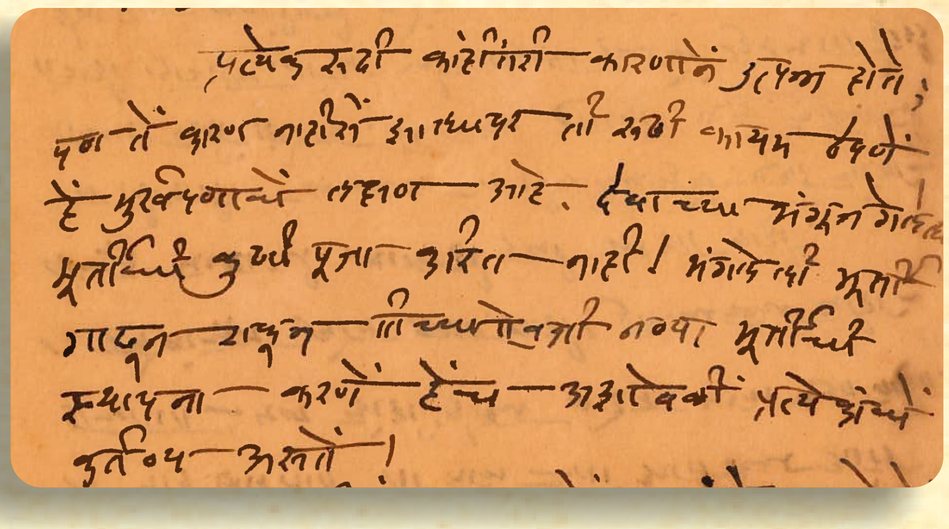

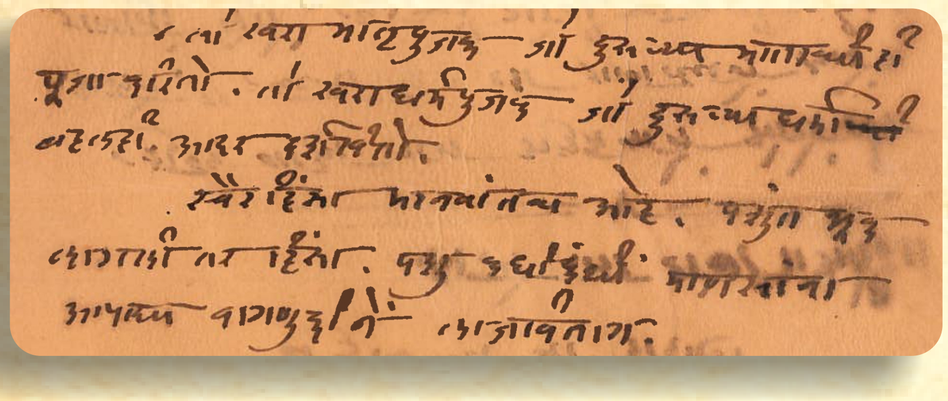

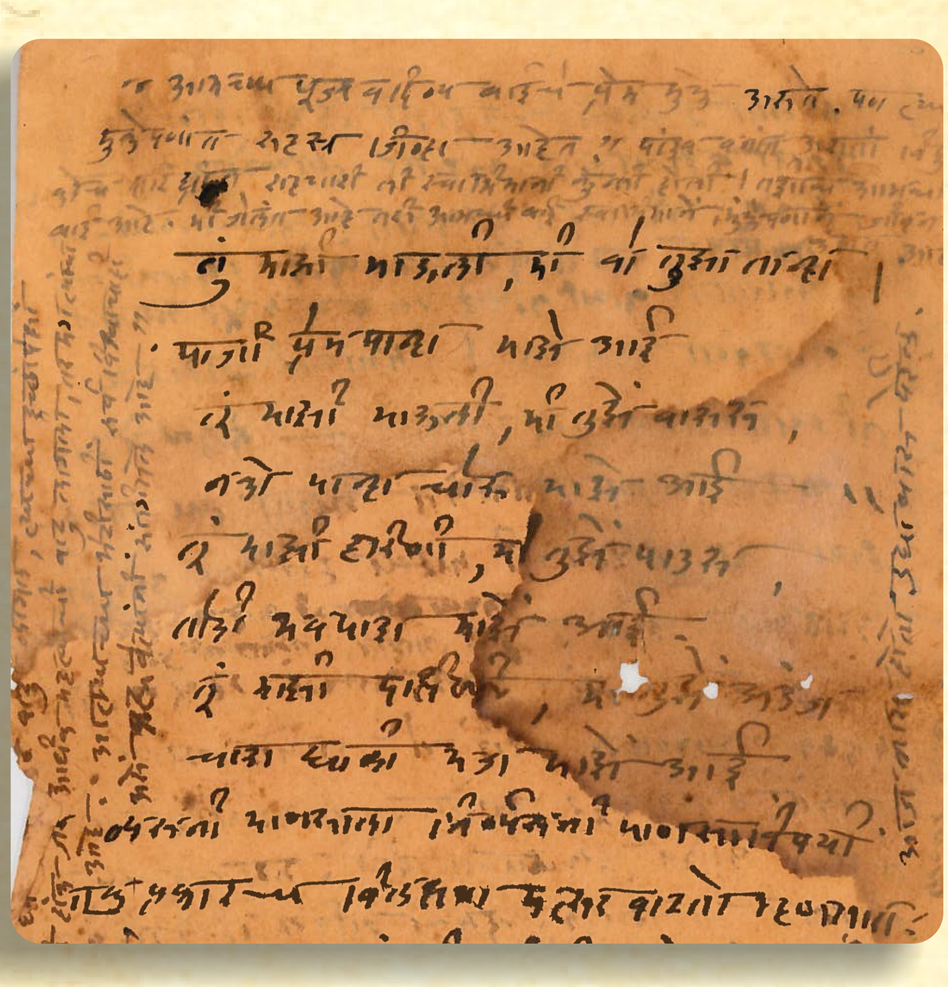

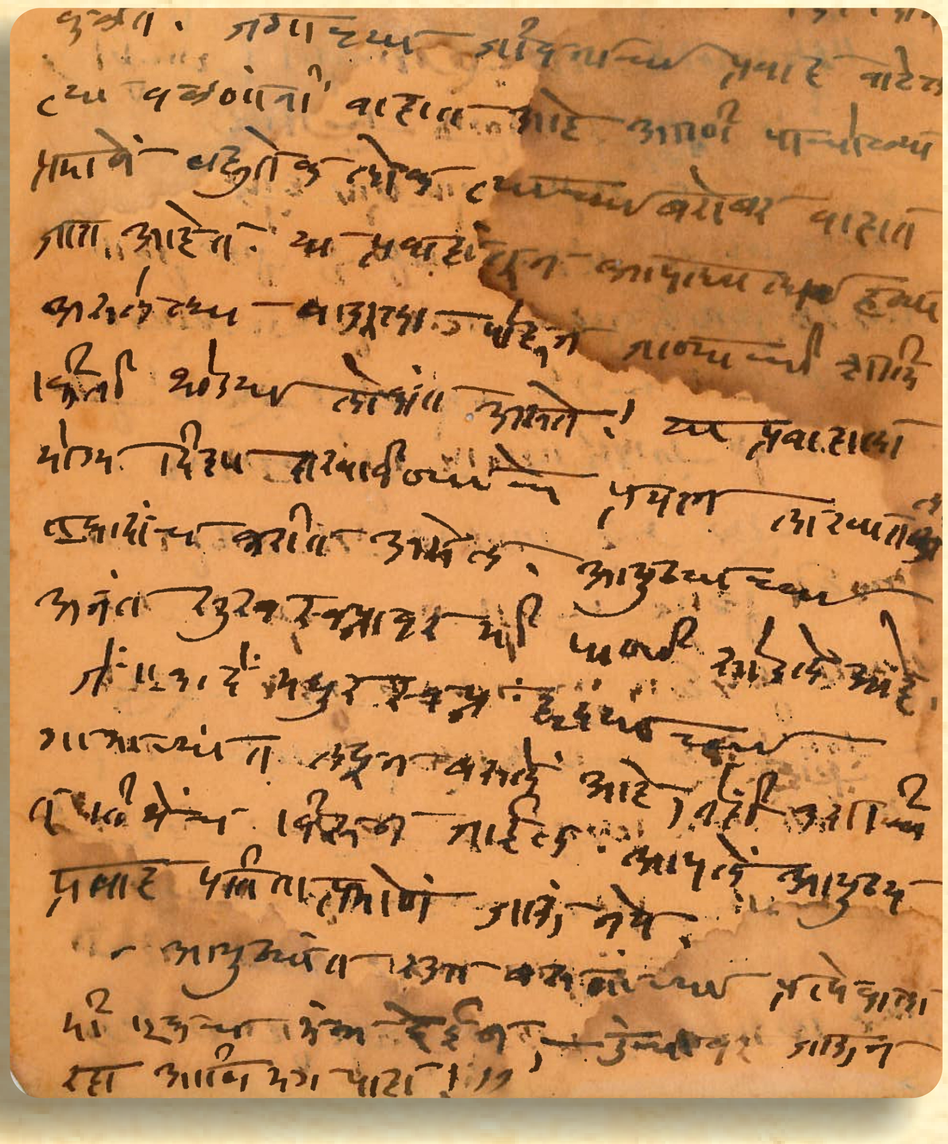

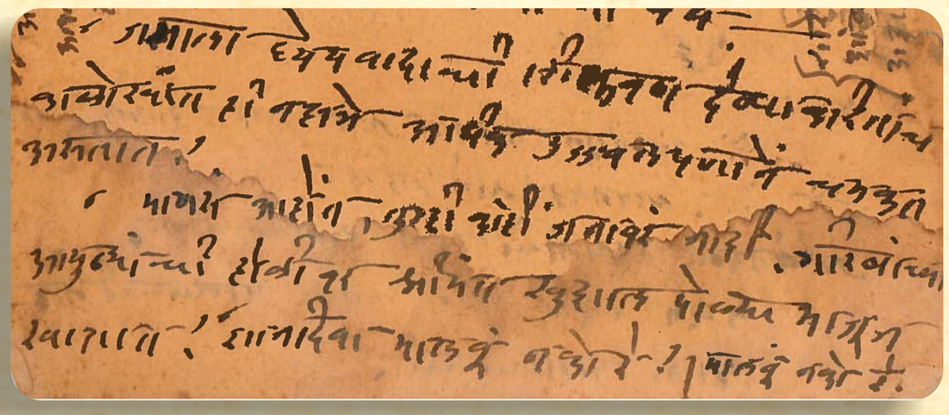

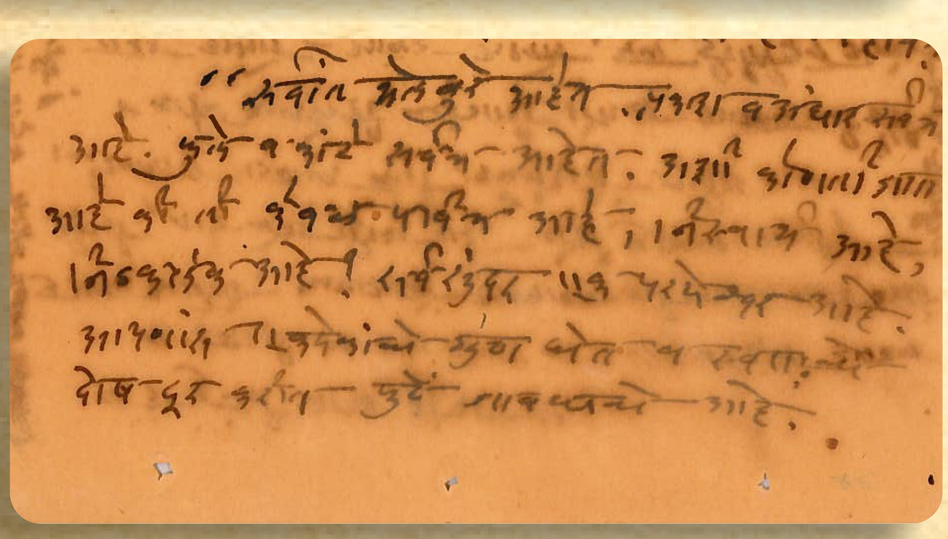

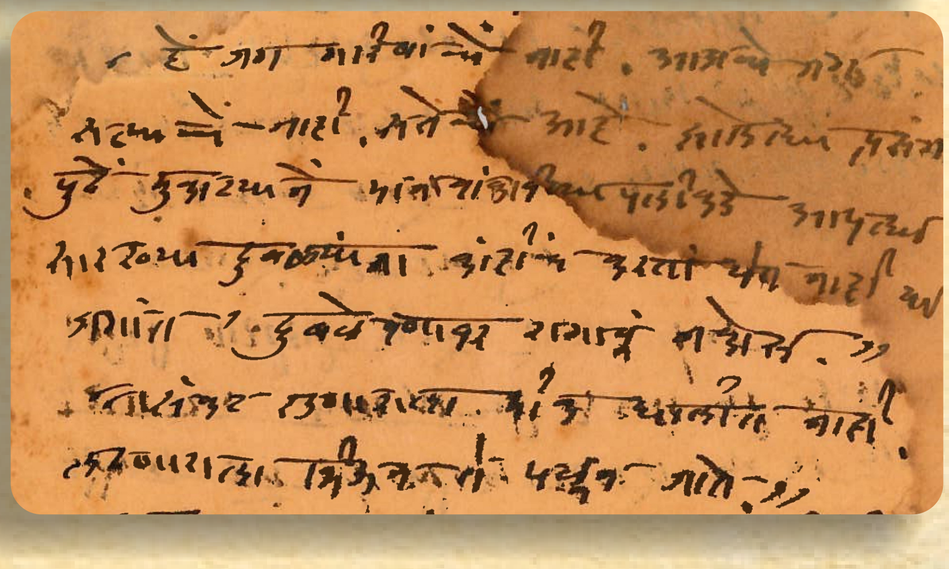

दत्तोबा भोसले यांच्या १९४९ ते १९५२ काळातील डायरीतले प्रगल्भ व पुरोगामी विचार

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

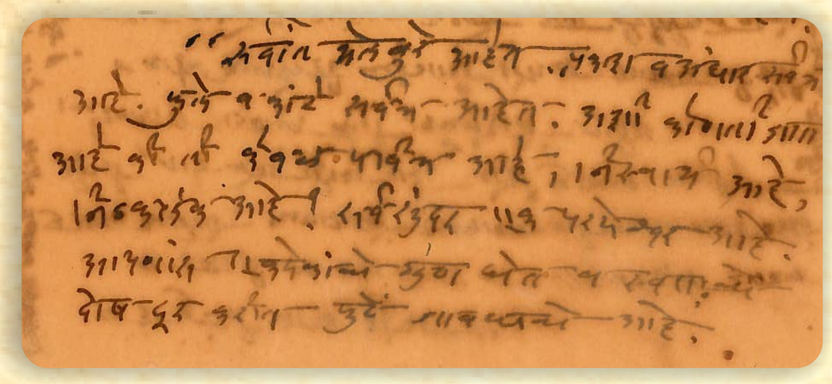

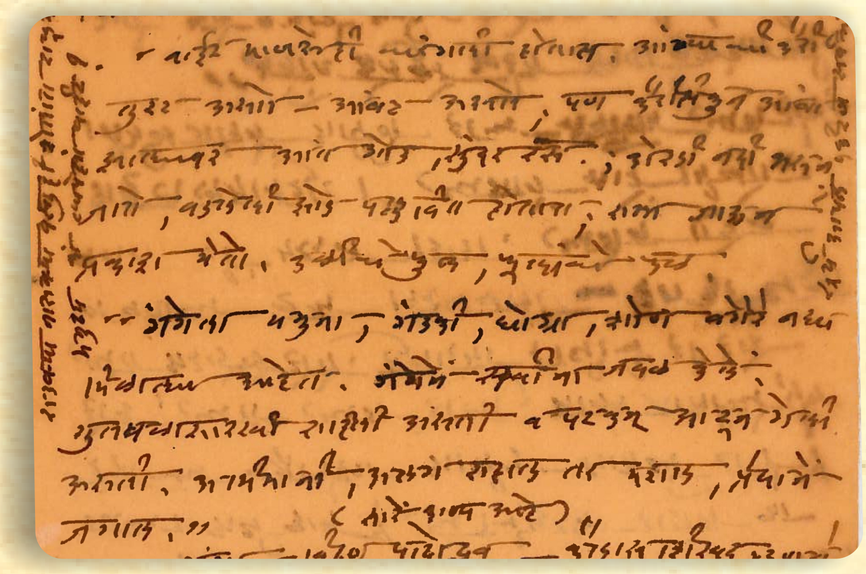

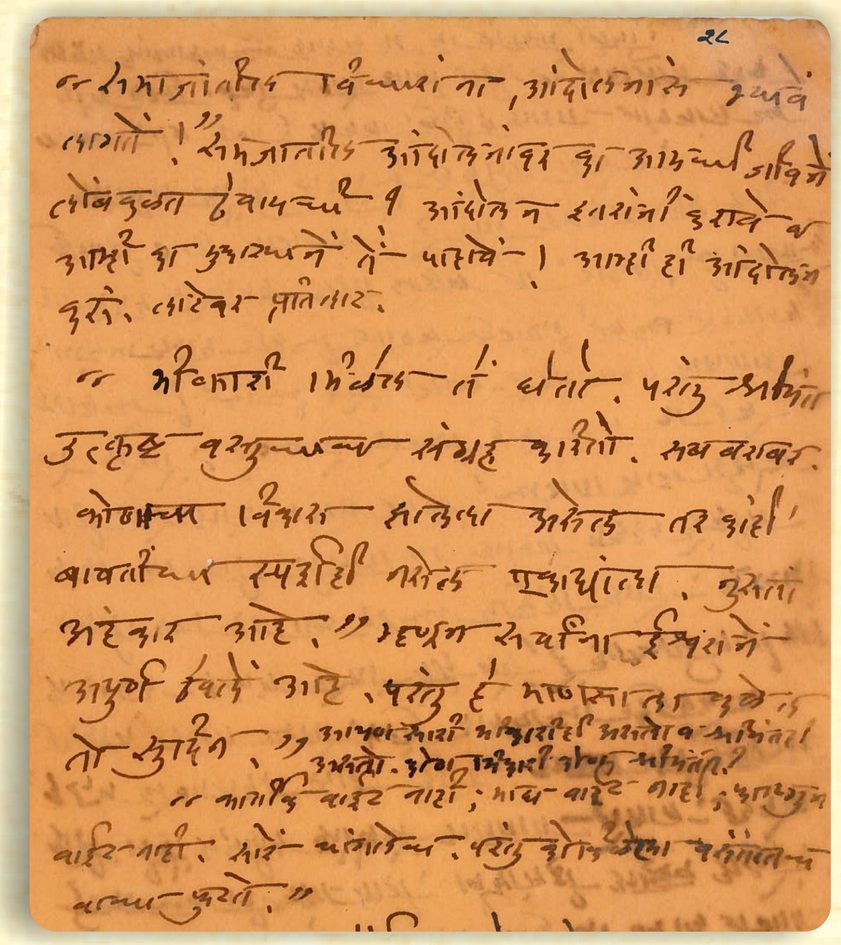

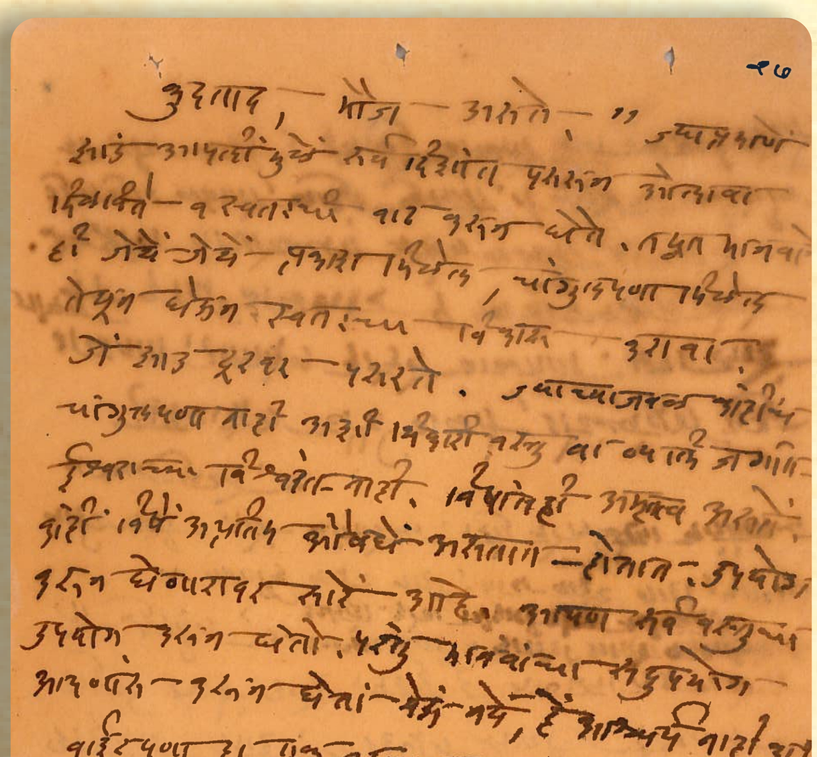

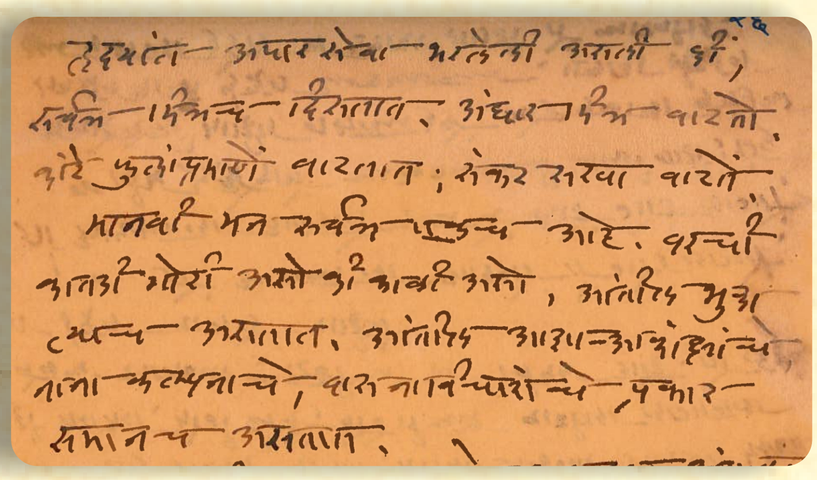

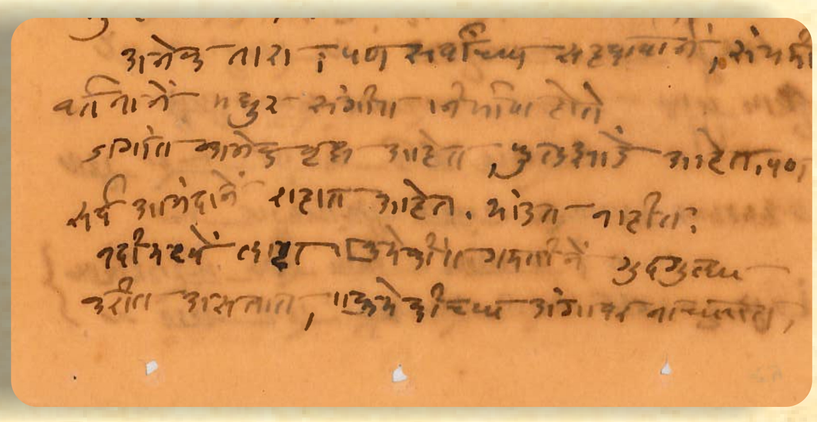

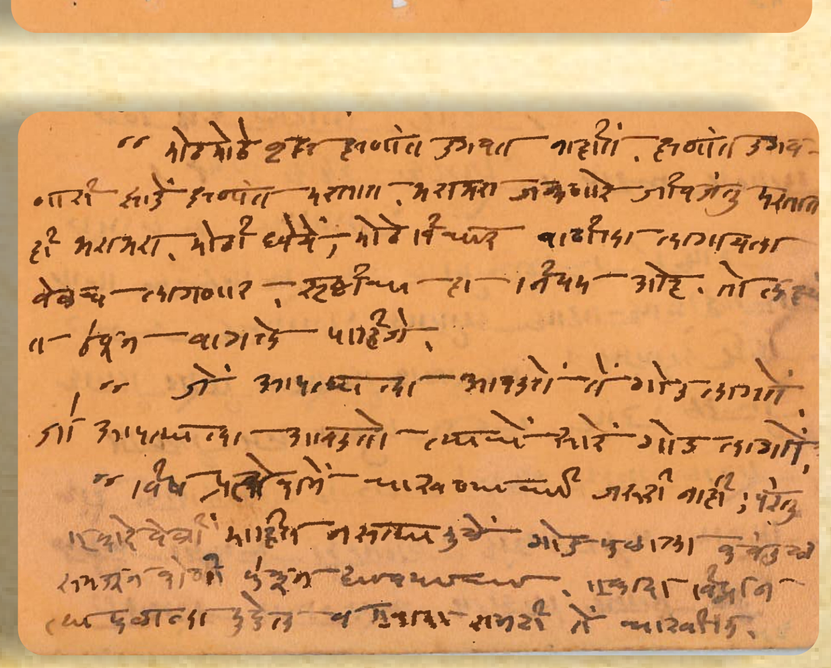

दत्तोबा भोसले यांच्या १९४९ ते १९५२ काळातील डायरीतले प्रगल्भ व पुरोगामी विचार

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

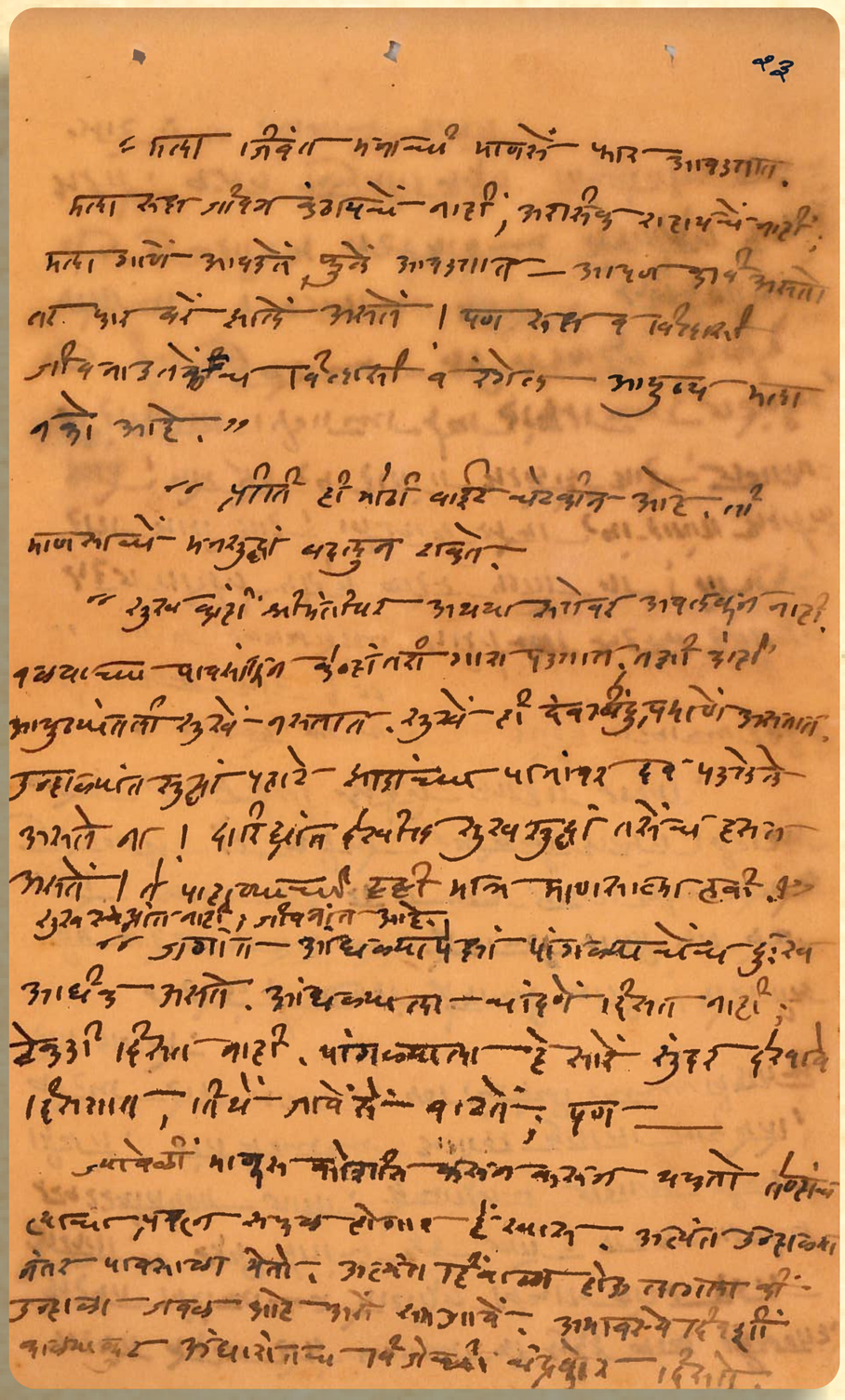

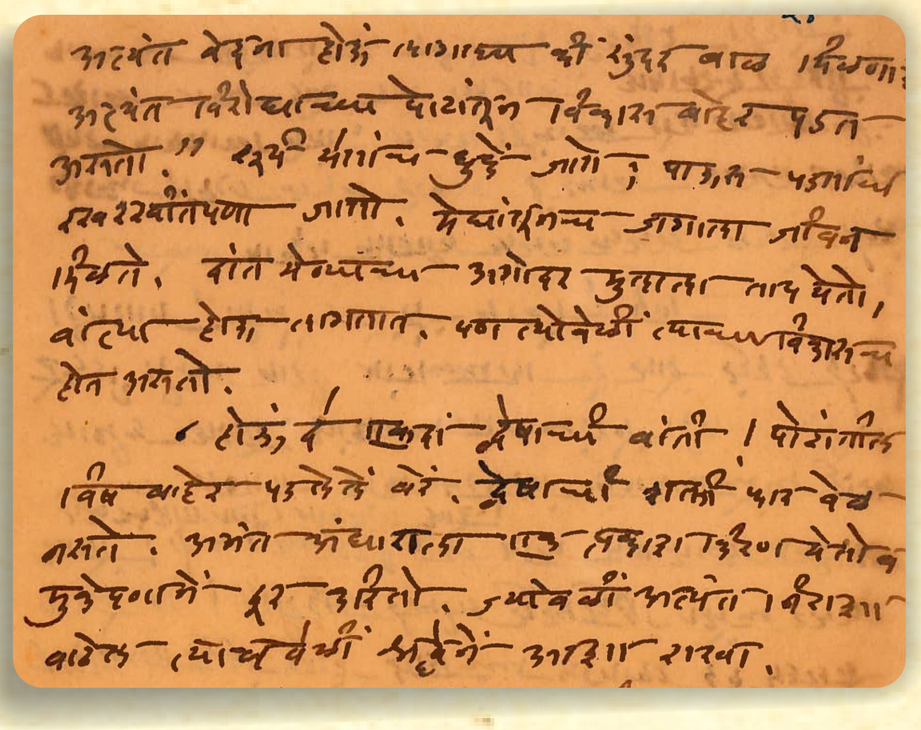

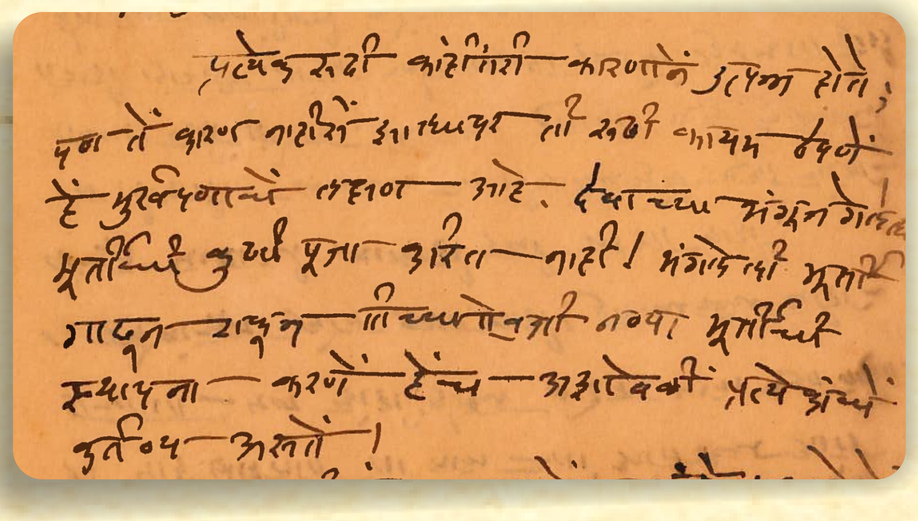

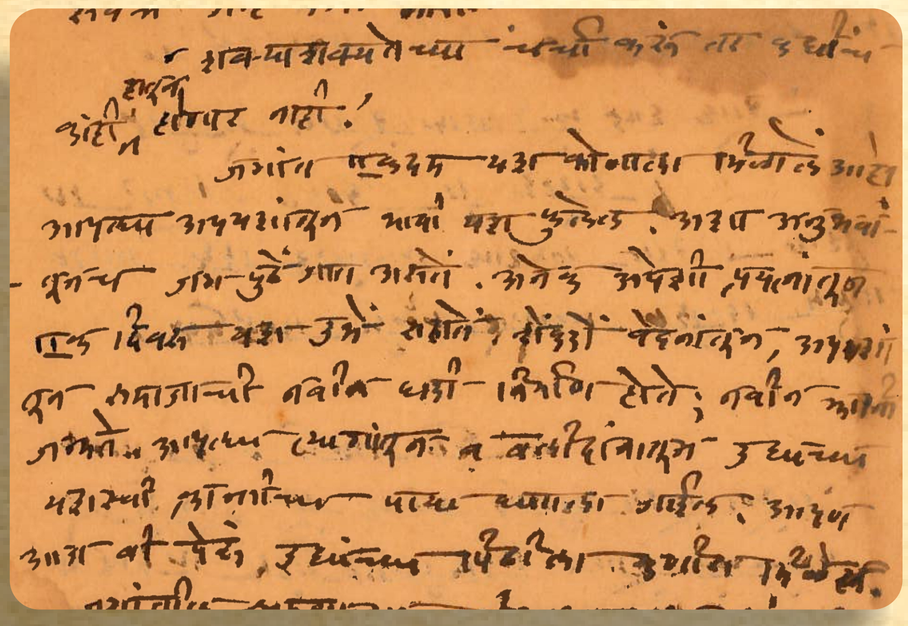

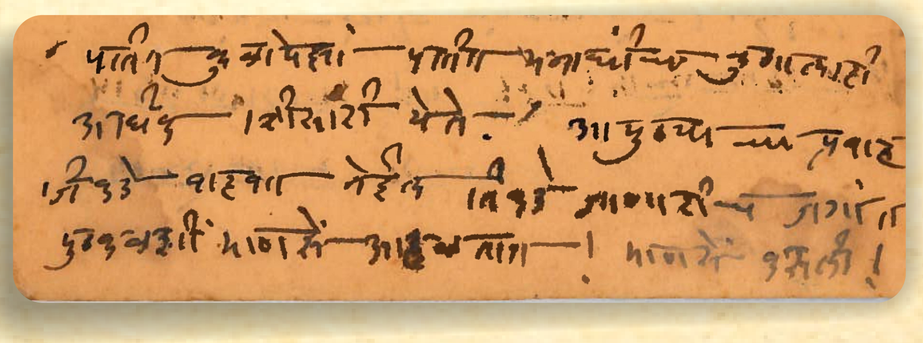

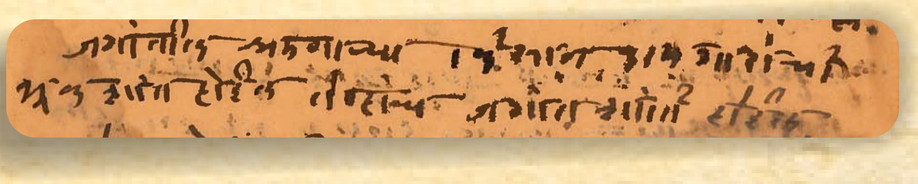

दत्तोबा भोसले यांच्या १९४९ ते १९५२ काळातील डायरीतले प्रगल्भ व पुरोगामी विचार

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

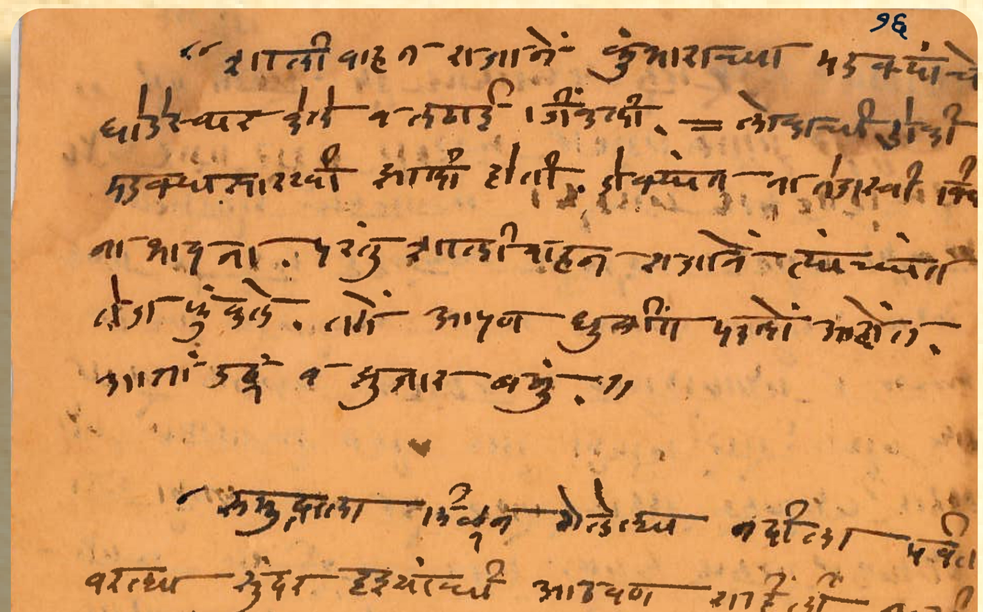

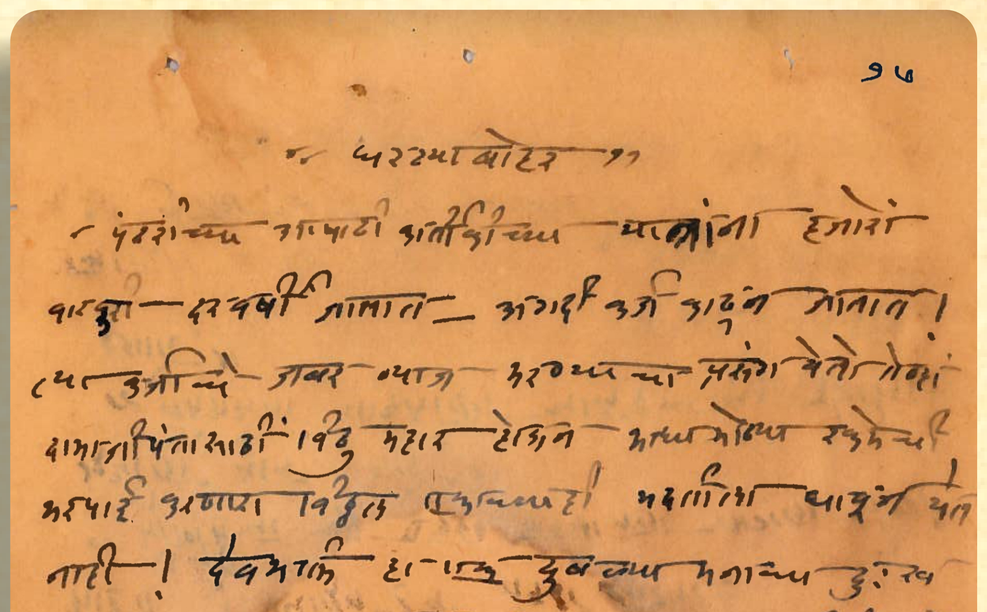

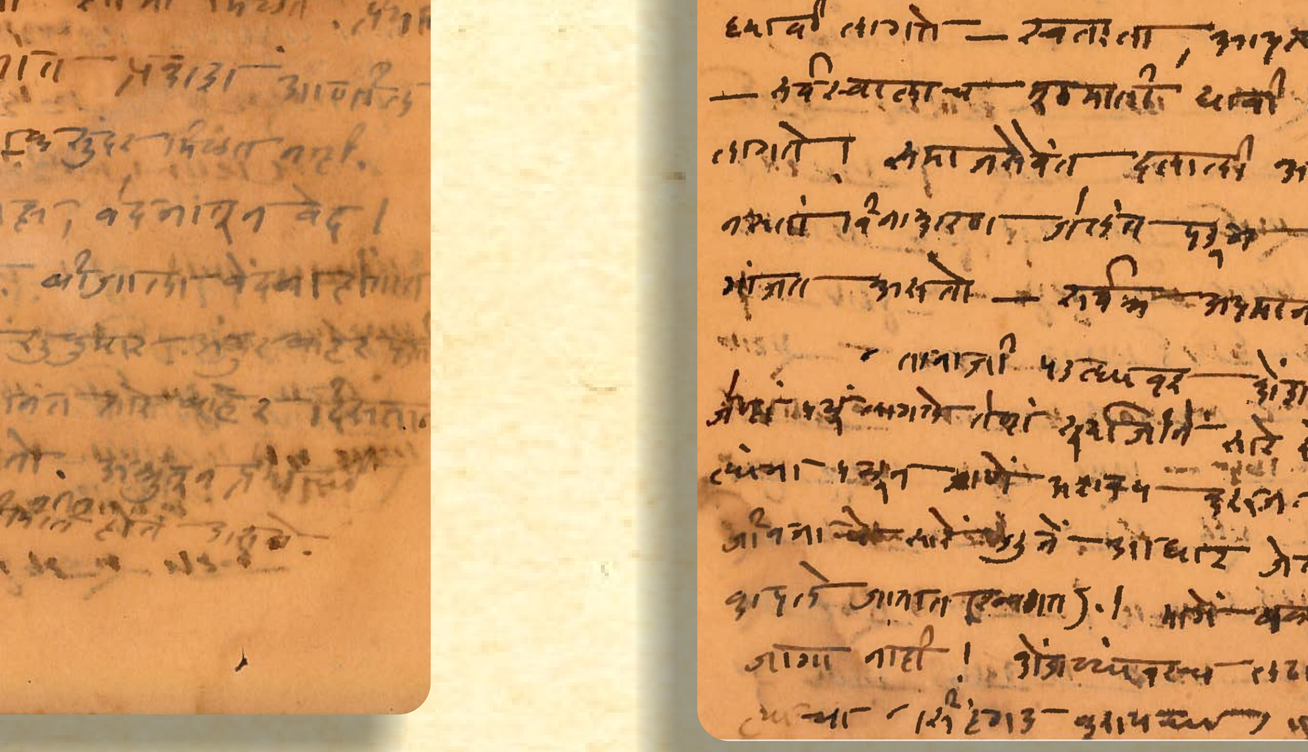

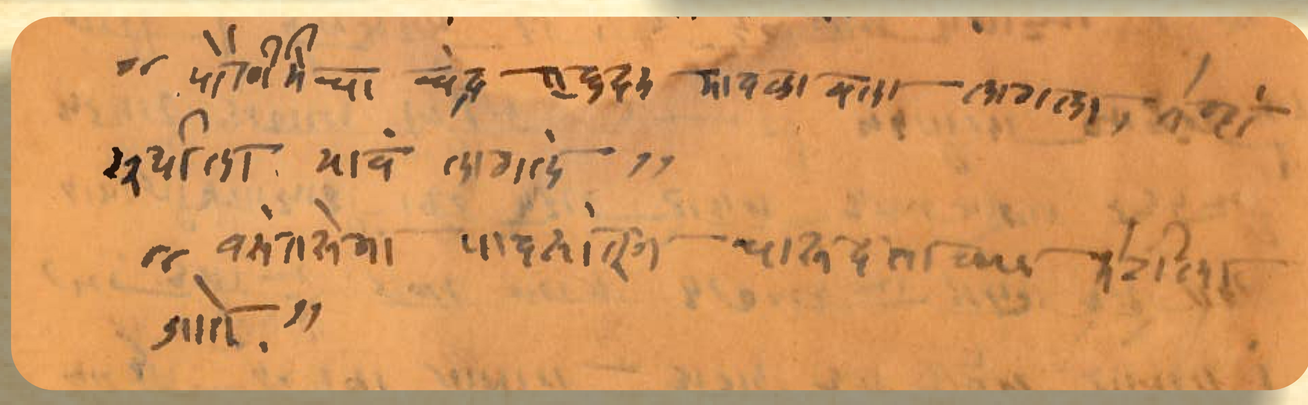

दत्तोबा भोसले यांच्या १९४९ ते १९५२ काळातील डायरीतले प्रगल्भ व पुरोगामी विचार

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

१९५२ साली पहिली मुलगी जन्मल्या नंतर दत्तोबा भोसले यानी आनंद व्यक्त करून त्यांच्या भावना डायरी मध्ये लिहिल्या आहेत

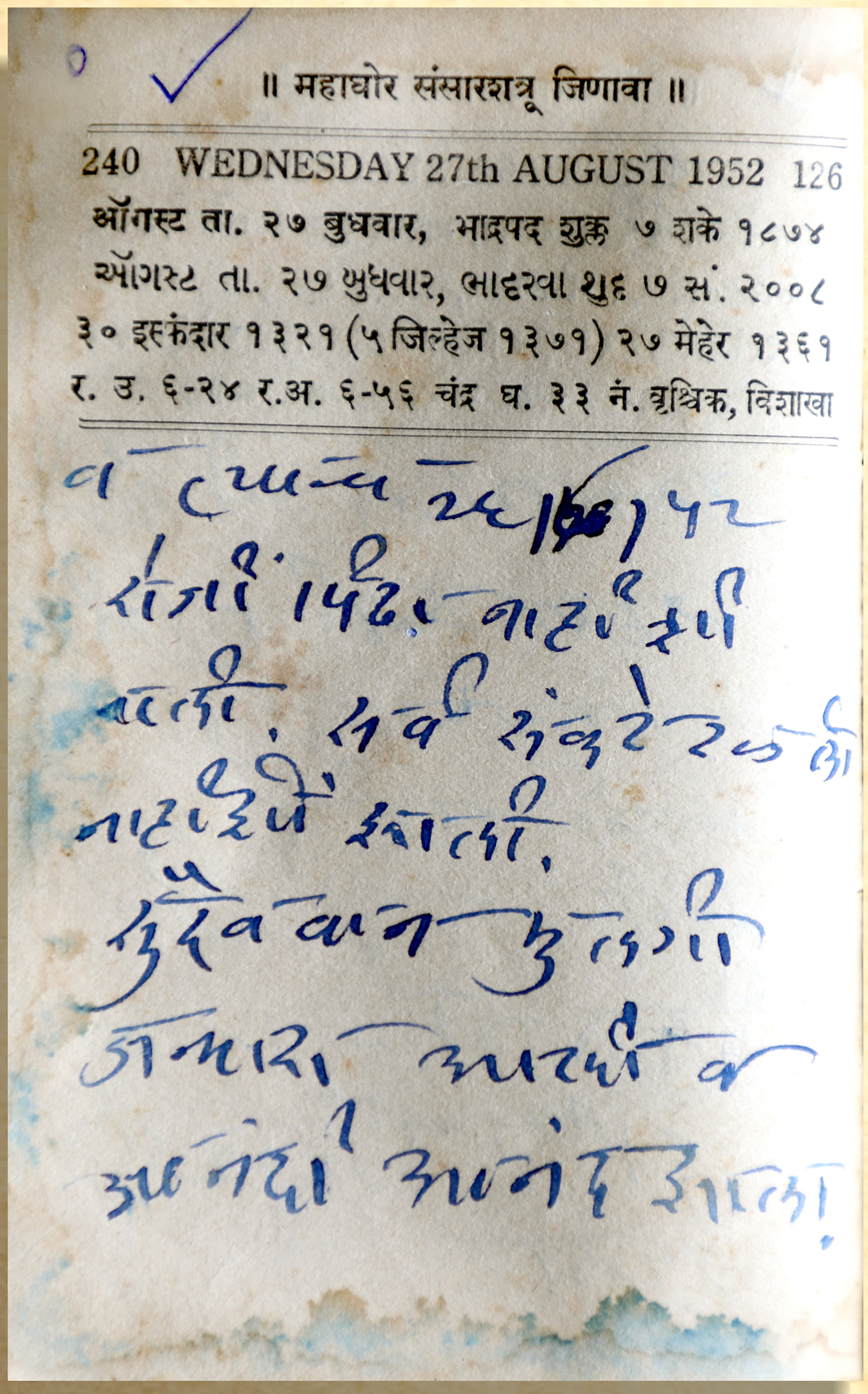

॥ महाघोर संसारशत्रू जिणावा ॥

240 WEDNESDAY 27th AUGUST 1952 126

ऑगस्ट ता. २७ बुधवार, भाद्रपद शुक्ल ७ शके १८७४

ऑगस्ट ता. २७ बुधवार, भाद्रवा शुद्ध ७ सं. २००८

३० इस्कंदार १३२१ (५ जिल्हेज १३७१) २७ मेहेर १३६१

र. उ. ६-२४ र.अ. ६-५६ चंद्र घ. ३३ नं. वृश्चिक, विशाखा

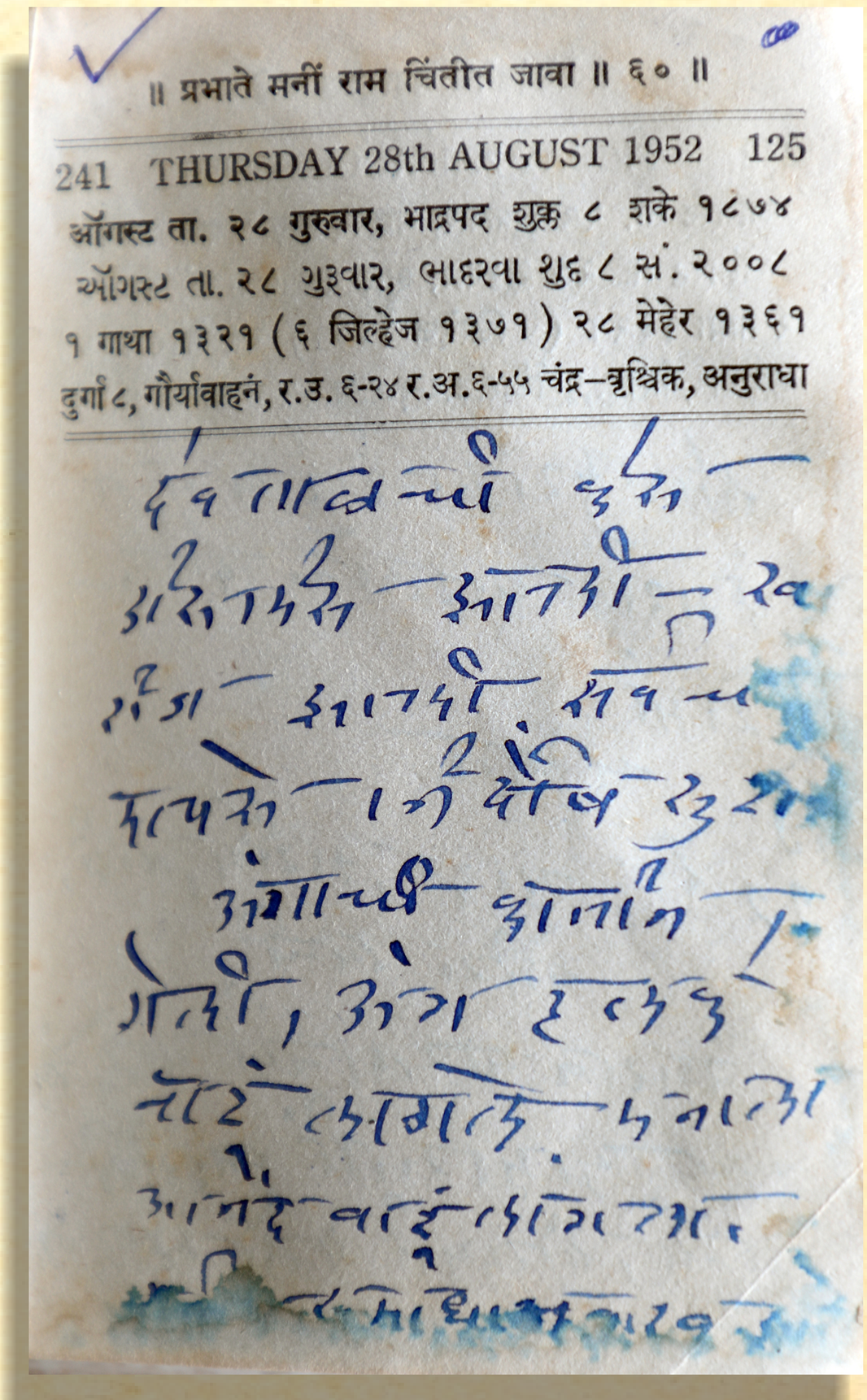

॥ प्रभाते मनीं राम चिंतीत जावा ॥ ६० ॥

241 THURSDAY 28th AUGUST 1952 125

ऑगस्ट ता. २८ गुरुवार, भाद्रपद शुक्ल ८ शके १८७४

ऑगस्ट ता. २८ गुरुवार, भाद्रवा शुद्ध ८ सं. २००८

१ गाथा १३२१ (६ जिल्हेज १३७१) २८ मेहेर १३६१

दुर्गा ८, गौर्यावाहनं, र.उ. ६-२४ र.अ. ६-५५ चंद्र–वृश्चिक, अनुराधा

दत्तोबा भोसले यांच्या १९४९ ते १९५२ काळातील डायरीतले प्रगल्भ व पुरोगामी विचार

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

॥ न बोले कदा मिथ्य वाचा त्रिवाचा ॥

172 FRIDAY 20th JUNE 1952 194

जून ता. २० शुक्रवार, ज्येष्ठ कृष्ण १३ शके १८७४

जुन ता. २० शुक्रवार, जेठ वद १३. सं. २००८

२२ दय १३२१ (२६ रमजान १३७१) २० अमरदाद १३६१

शिवरात्रिः, र. उ. ६-४ र. अ. ७-१६, चंद्र–वृषभ, कृत्तिका

॥ जयाचेनि योगें समाधान बाणे ॥

123 FRIDAY 2nd MAY 1952 243

मे ता. २ शुक्रवार, वैशाख शुक्ल ८ शके १८७४

मे ता. २ शुक्रवार, वैशाख शुद्ध ८ सं. २००८

३ आजूर १३२१ (७ साबान १३७१) २ तीर १३६१

दुर्गा ८, र. उ. ६-१२ र. अ. ६-५९ चंद्र–कर्क, आश्लेषा

॥ तयालागिं हें सर्व चांचल्य दीजे ॥

124 SATURDAY 3rd MAY 1952 242

मे ता. ३ शनिवार, वैशाख शुक्ल ९ शके १८७४

मे ता. ३ शनिवार, वैशाख शुद्ध ९ सं. २००८

४ आजूर १३२१ (८ साबान १३७१) ३ तीर १३६१

र. उ. ६-११ र. अ. ७-०, चंद्र घ. ५ नं. सिंह, आश्लेषा

॥ मना सज्जना राघवीं वस्ति कीजे ॥ ३१ ॥

125 SUNDAY 4th MAY 1952 241

मे ता. ४ रविवार, वैशाख शुक्ल १० शके १८७४

मे ता. ४ रविवार, वैशाख शुद्ध १० सं. २००८

५ आजूर १३२१ (९ साबान १३७१) ४ तीर १३६१

र. उ. ६-१० र. अ. ७-० चंद्र–सिंह, मघा

दत्तोबा भोसले यांच्या १९४९ ते १९५२ काळातील डायरीतले प्रगल्भ व पुरोगामी विचार

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

॥ सदा सेवि आरण्य तारुण्यकाळीं ॥

173 SATURDAY 21st JUNE 1952 193

जून ता. २१ शनिवार, ज्येष्ठ कृष्ण १४ शके १८७४

जुन ता. २१ शनिवार, जेठ वद १४ सं. २००८

२३ दय १३२१ (२७ रमजान १३७१) २१ अमरदाद १३६१

दर्शः ३०,आर्द्रार्कः, र.उ.६-४ र.अ.७-१६,चंद्रघ.४३नंमिथुन, रोहिणी

॥ नसें मानसीं नष्ट आशा दुराशा ॥

178 THURSDAY 26th JUNE 1952 188

जून ता. २६ गुरुवार, आषाढ शुक्ल ४ शके १८७४

जुन ता. २६ गुरुवार, आषाढ शुद ४ सं. २००८

२८ दय १३२१ (३ शव्वाल १३७१) २६ अमरदाद १३६१

विनायकी ४,र.उ.६-५र.अ.७-१७ चंद्र घ. ४४ नं. सिंह, आश्लेषा

॥ मिळेना कदा कल्पनेचेनि मेळीं ॥

175 MONDAY 23rd JUNE 1952 191

जून ता. २३ सोमवार, आषाढ शुक्ल १ शके १८७४

जुन ता. २३ सोमवार, आषाढ शुद १ सं. २००८

२५ दय १३२१ (२९ रमजान १३७१) २३ अमरदाद १३६१

वासुदेवा. पु. ति.,र. उ. ६-४ र. अ. ७-१६ चंद्र–मिथुन, आर्द्रा

॥ जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥ ४३ ॥

174 SUNDAY 22nd JUNE 1952 192

जून ता. २२ रविवार, ज्येष्ठ कृष्ण ३० शके १८७४

जुन ता. २२ रविवार, जेठ वद ३० सं. २००८

२४ दय १३२१ (२८ रमजान १३७१) २२ अमरदाद १३६१

र. उ. ६-४ र. अ. ७-१६, चंद्र–मिथुन, मृगशीर्ष

दत्तोबा भोसले यांच्या १९४९ ते १९५२ काळातील डायरीतले प्रगल्भ व पुरोगामी विचार

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

सामाजिक व राजकीय विचार:

" लोककल्याणाचा एकच राजमार्ग म्हणून दाखविण्याइतके हिंदूस्थानचे भावी सौख्य आज एकदेशीय नाही. एकीकडे राजकीय, सामाजिक सुधारणाआहेत. धर्म, उद्योग, शिक्षण आहे. स्त्रियांचा प्रश्न आहे. तसेच अस्पृश्यांचाही प्रश्न आहे व जातीभेदाचाही गोंधळ आहे. अशा या चमत्कारिक परिस्थितीत अमुक एकच मार्ग इतरांपेक्षा चांगला आहे, असे सांगणे मोठे धाडसाचे आहे. परिस्थितीच्या अनुभवाप्रमाणे या विषयावर ज्याचे त्याचे विचार अगदी निरनिराळे झालेले आहेत. व्यक्ती तितक्या प्रकृती, प्रकृती तितकी मतं आणि मतं तितकी मार्ग असा प्रकार होऊन आज जबाबदार आणि बेजबाबदार अशा सर्वच लोकांना बारा वाटा मोकळ्या होऊन बसल्या आहेत. आपल्याहून भिन्न रीतीने लोकहिताचा प्रयत्न कोणी करीत असेल तर त्याच्याबद्दल सहानुभूती न दाखविणे, देशहिताच्या विचारतच स्पर्धा वाढवून एकमेकांना खाली पाडणे, दुसऱ्याच्या प्रयत्नाबद्दल अनादर दाखविणे या कारणांमुळे आज देशाची इतकी अवनती होत आहे. तितकी दुसऱ्या कुठल्याही कारणामुळे होत नसेल." (जेल डायरीतून)

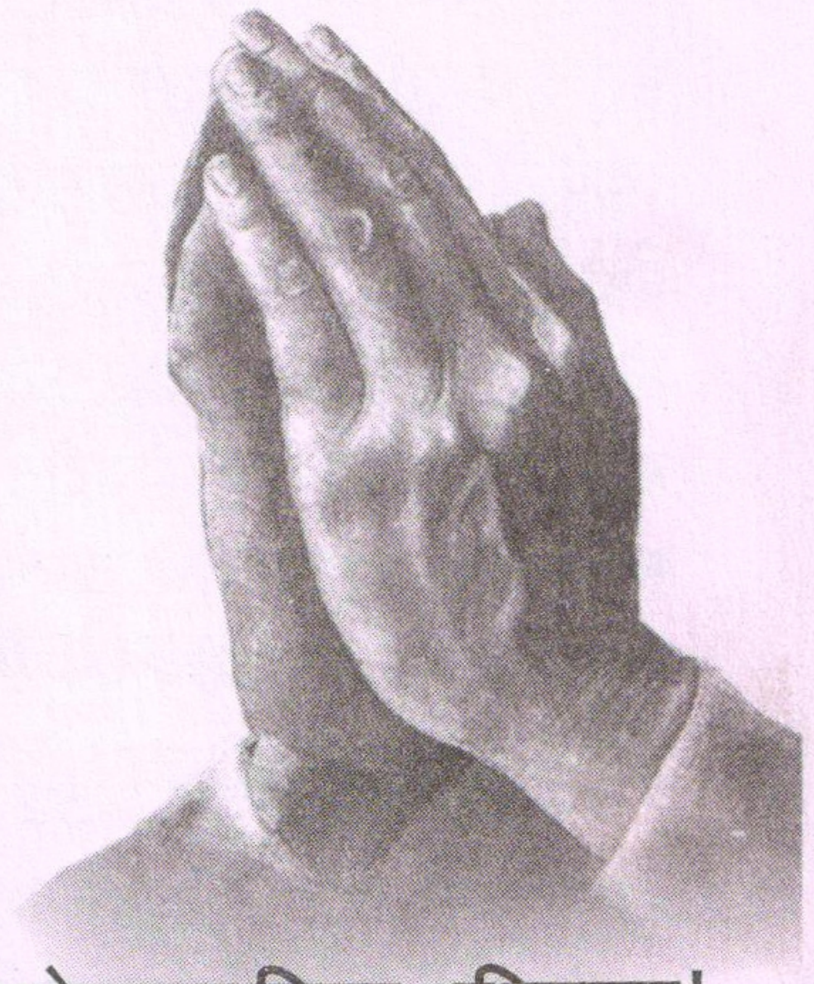

ह्या वीर योध्याला विनम्र अभिवादन!

दत्तोबा भोसले यांचे लग्नप्रसंगीचे फोटो दि. २५ मे १९५१

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

कै.दत्तोबा भोसले यांच्या लग्नप्रसंगीचा फोटो
दि. २५ मे १९५१ (उभे कै.तुकाराम भोसले, कै.श्रीमती यमुनाताई भोसले व कै.दत्तोबा भोसले व बसलेले कै.ग्यानराज भोसले, कै.लक्ष्मीबाई भोसले, कै.सुजाणबाई इंगळे व श्रीमती मुक्ताबाई भोसले)

दि. २५ मे १९५१

कै.दत्तोबा भोसले यांच्या लग्नप्रसंगीचा फोटो
दि. २५ मे १९५१ (मध्यभागी बहीण कै.सुजाणबाई इंगळे)

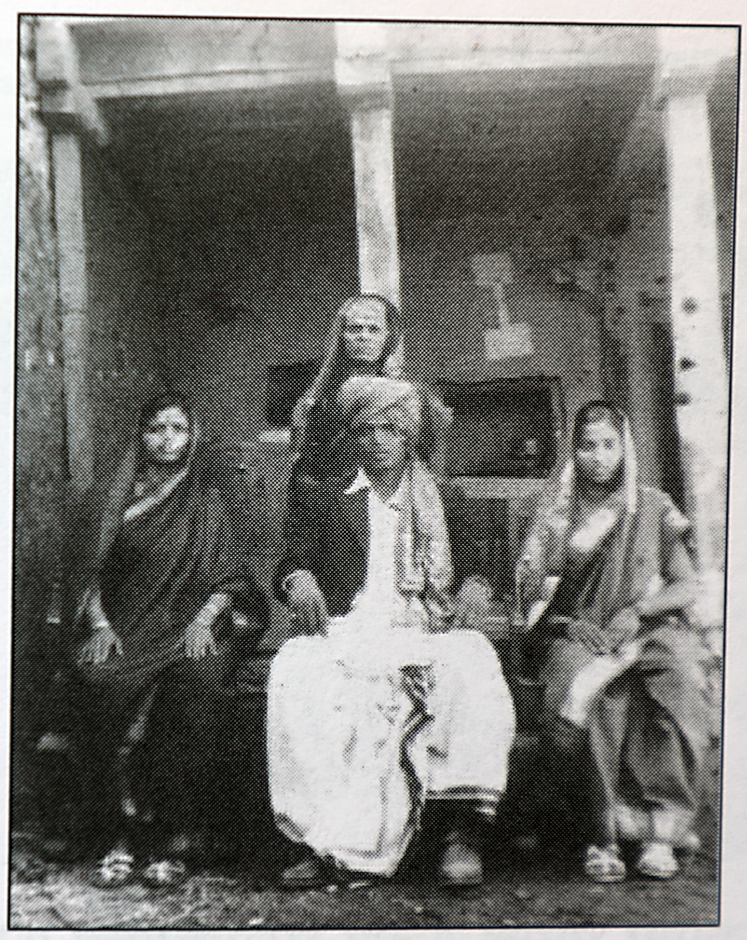

कै.दत्तोबा भोसले यांच्या लग्नप्रसंगीचा फोटो
दि. २५ मे १९५१

KRANTIVEER DATTOBA BHONSLE PRATIBHA PRATISHTHAN

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

प्रकाशीत पुस्तके

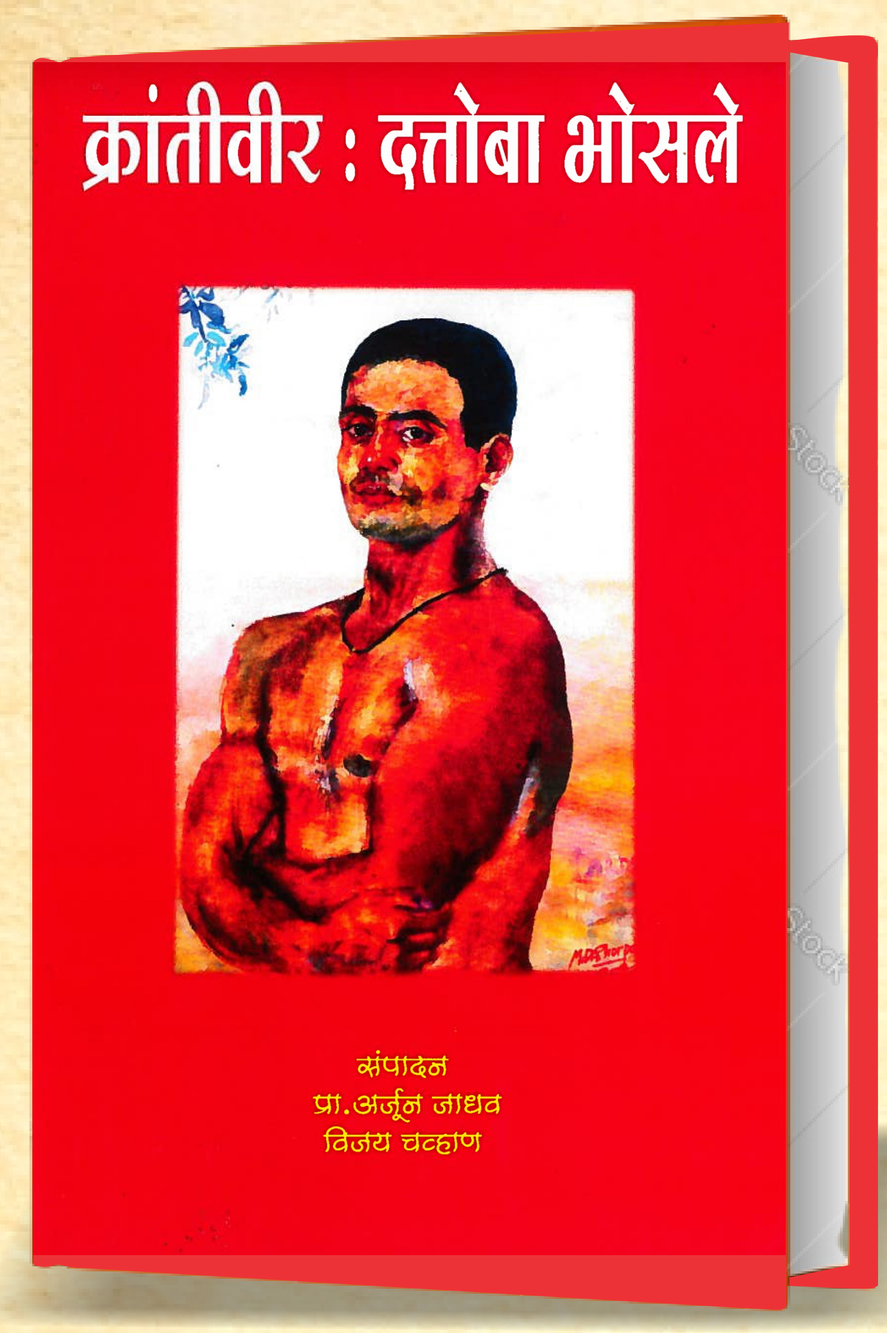

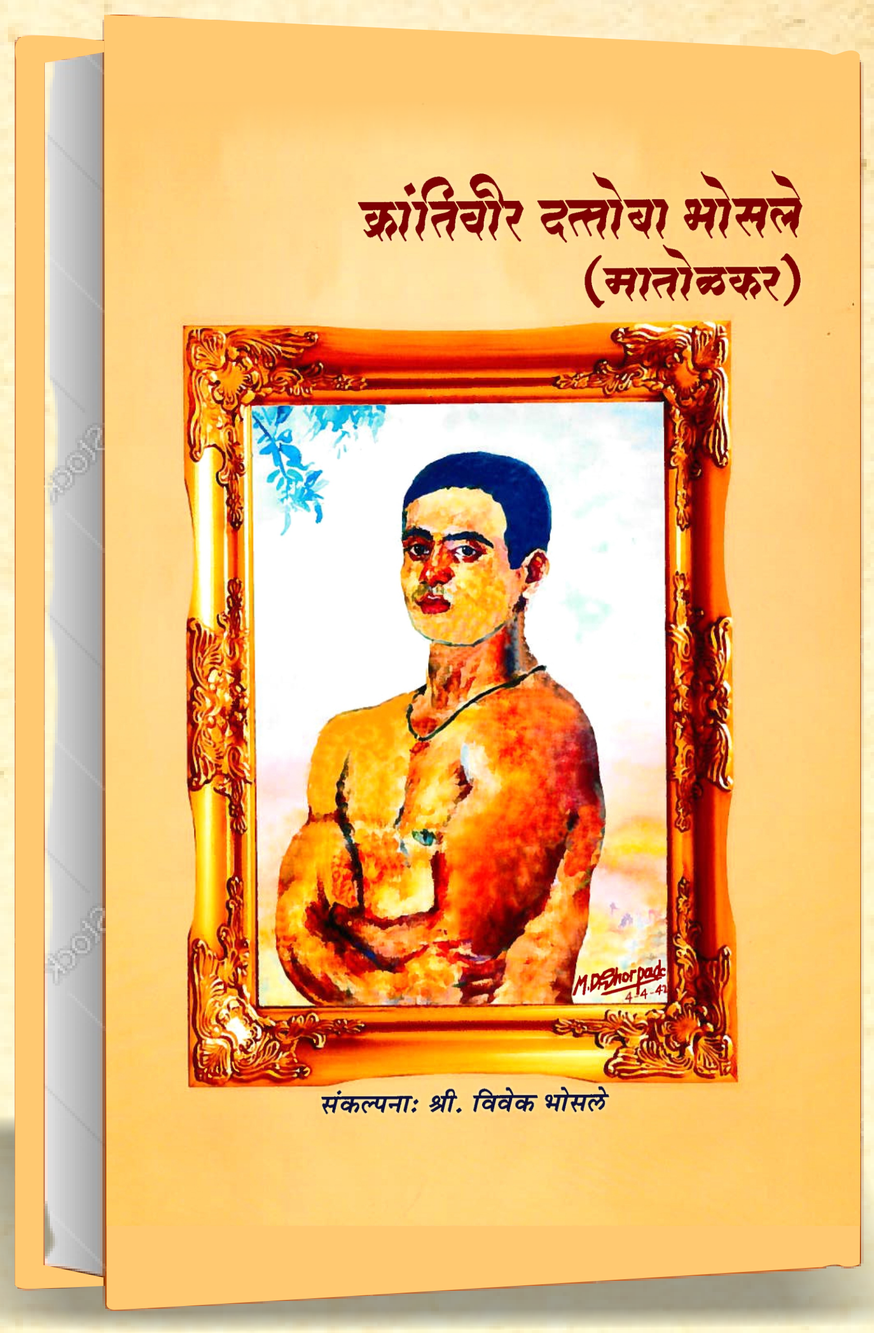

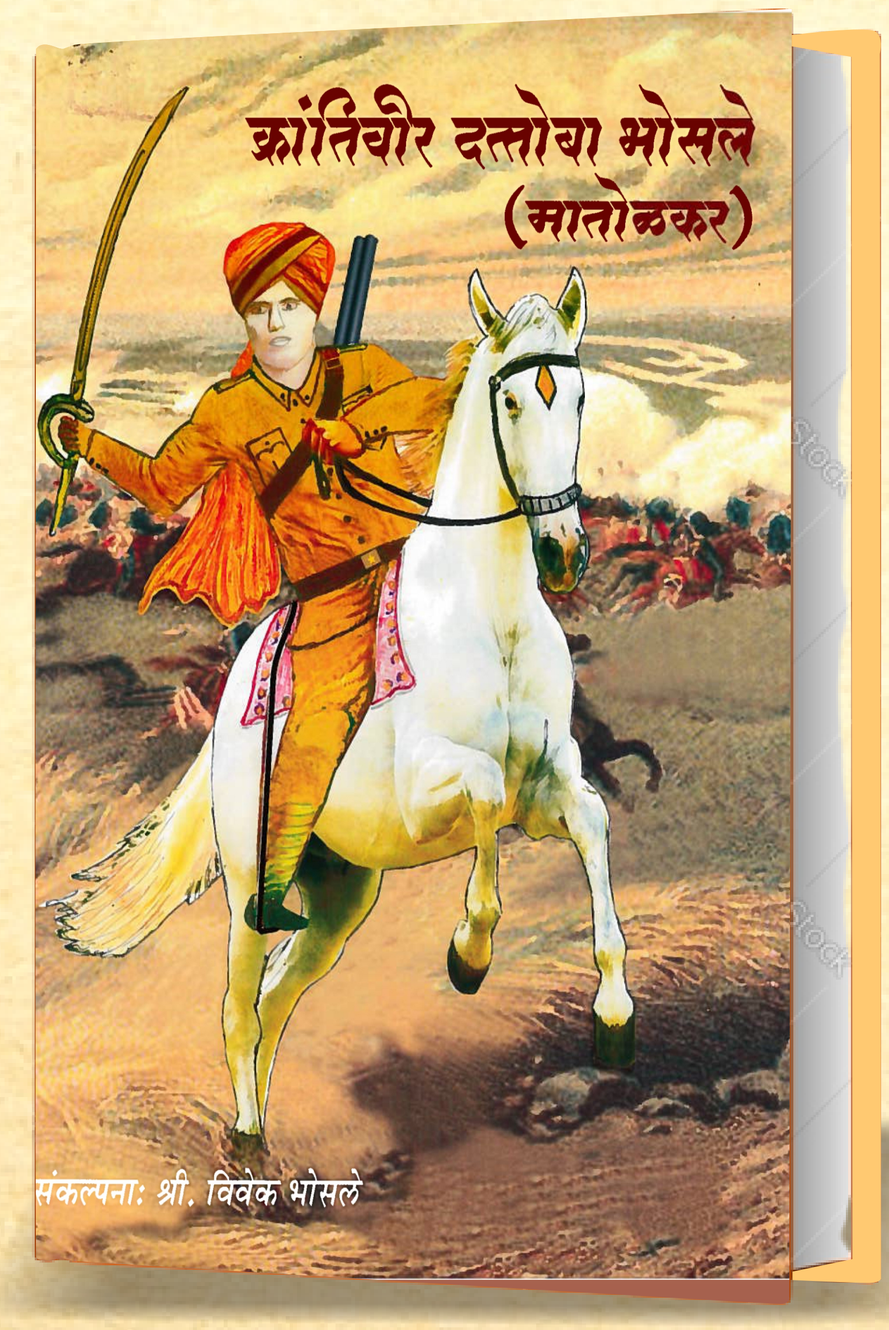

संपर्क: श्री. विवेक भोसले

मो: 9960816133

Email: vivekbhonsle@hotmail.com

Website: www.krantiveerdattobabhonsle.com

अग्रगण्य दैनीकातील लेख

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

पुस्तकाविषयी

क्रांतिवीर : दत्तोबा भोसले

डॉ. जनार्दन वाघमारे

दत्ता भोसले हा तरुण एका शौर्यगाथेचा नायक! खरे तर गावोगावच्या अशा अनेक नायकांवर पोवाडे रचले पाहिजेत. काही नायक प्रकाशात आले तर काही अंधारातच राहिले. क्रांतिवीर दत्ता भोसलेदेखील अंधारातच राहिले असते. असे क्रांतिवीर एकदोन पिढ्यानंतर विस्मृतीच्या गर्तेत जातात. 'नाही चिरा, नाही पणती' अशी त्यांची अवस्था होते. क्रांतिकारी दत्ता भोसले यांना प्रकाशात आणण्याचे काम प्रा. अर्जुन जाधव व विजय चव्हाण यांनी 'क्रांतिवीर : दत्ता भोसले' या छोटेखानी पुस्तकाच्या माध्यमातून केले आहे. ते अभिनंदनास पात्र आहेत. हा अल्पसा प्रयत्नदेखील मोलाचा आहे. दत्ता भोसले यांना जवळून पाहिलेल्या काही व्यक्तींनी या क्रांतिवीराच्या व्यक्तिमत्त्वाविषयी आठवणी लिहिल्या आहेत. मौखिक इतिहासाचे मूल्य या पुस्तकाला प्राप्त झाले आहे. खरे तर त्या काळातल्या कागदपत्रांचा शोध घेऊन सविस्तरपणे लिहिता आले असते.

दत्ता भोसले हे मातोळा (ता. औसा) या गावचे रहिवासी. एका शेतकऱ्याचा मुलगा. स्वातंत्र्याचे वारे या तरुणाच्या नाकात शिरले आणि त्याने हैदराबाच्या मुक्तिलढ्यात मागचा-पुढचा विचार न करता आपल्या सर्वशक्तींनिशी मदहोशपणे उडी घेतली. त्याच्या अंगी नेतृत्वगुण प्रचंड प्रमाणात होते. शिक्षणाची आवड लहानपणीच मनात निर्माण झाली होती. मातोळ्याच्या शाळेत त्याच्या शिक्षणाला सुरवात झाली. स्वामी रामानंद तीर्थ हे हिप्परगा (ता. तुळजापूर) येथील राष्ट्रीय विद्यालयाचे मुख्याध्यापक होते. त्या शाळेत हा तरुण दाखल झाला. या शाळेने विद्यार्थ्यांच्या मनात राष्ट्रवाद, देशभक्ती आणि स्वातंत्र्याची सकस बीजे पेरली. विद्यार्थ्यांच्या मनात ती चांगलीच फोफावली. चंद्रशेखर बाजपाई, विश्वंभरराव हराळकर, देवीसिंह चौहान आदी विद्यार्थीही त्याच शाळेत शिकत होते. ही शाळा हैदराबाद मुक्तिलढ्याची गंगोत्री ठरली.

दत्ता भोसले या तरुणाची ज्ञानलालसा उत्कट होती. पुढच्या शिक्षणासाठी तो बडोद्याला गेला. सयाजीराव गायकवाडांनी शेकडो विद्यार्थ्यांनी बडोदा येथे मोफत शिक्षण दिले. बडोदा ही समाजसुधारणेची प्रयोगशाळा. शाळाच जेव्हा समाजपरिवर्तनाची प्रयोगशाळा बनते तेव्हा विद्यार्थ्यांचे भविष्य वर्तविण्याची गरज नसते. मातृभूमीच पांग फेडायचे कसे? समाजाचे ऋण फेडायचे कसे? हे दोन प्रश्न दत्ता भोसलेंच्या मनात येथे घोळत होते. महाराजांनी या तरुणाला खूप प्रोत्साहन दिले. त्याला एका तालमीत ठेवले. स्वत: महाराजांनी त्याच्याशी कुस्ती खेळली. यापेक्षा मोठे भाग्य कोणते असू शकते? महाराजांच्या तालमीत वाढलेला हा तरुण कुस्तीचा कुठलाही फड सहज जिंकण्यास तयार होता. बडोद्याने दत्ता भोसले यांना दृष्टी दिली आणि आत्मविश्वास दिला.

बडोद्याहून दत्ता भोसले परतले तेव्हा हैदराबाद मुक्तिलढ्याला चांगलेच तोंड फुटले होते. ज्यांनी हिप्परग्याच्या राष्ट्रीय शाळेत देशभक्ती शिकवली त्यांच्या नेतृत्वाखालील या लढ्याने वेग घेतला होता. दत्ता भोसले यांनी स्वत:ला या लढ्यात झोकून दिले. खरे तर झेला पेटलेला हा मोहरा होता. नाना पाटलांची आठवण व्हावी असे या तरुणाने घाडस दाखविले. मराठवाड्याचा तो प्रतिनाना पाटील होता. दत्तोबा हे उंचेपुरे, बिप्पाड व पहाडासारखे बलदंड होते. काजळा-सासेळा-उपळे-चिंचोली-ढोकी-आळणी या गावांच्या परिसरात त्यांचा मुक्त संचार होता. स्थलांतर, वेशांतर व भाषांतर करून त्यांनी निजामाच्या पोलिसांना चकवा दिला. उस्मानाबाद, बार्शी तालुक्याच्या बॉर्डरवर बरेच कॅम्प होते. चिंचोली हा त्यापैकी एक महत्त्वाचा कॅम्प होता. या कॅम्पवरील स्वातंत्र्यसैनिकांनी निजामी हद्दीतील जवळपास पासष्ट गावे मुक्त केली होती. मुक्तापूर स्वराज्य असे नाव मुक्त झालेल्या परिसराला देण्यात आले होते. ही मुक्तापूर स्वराज्याची राजधानी दत्ता भोसले या कॅम्पशी निगडित होते.

हैदराबाद संस्थानच्या हद्दीवर चोहोबाजूंनी अनेक बॉर्डर कॅम्प होते. त्यांची अचूक नोंद अद्याप झालेली नाही. संशोधनासाठी हा महत्त्वाचा विषय आहे. या बॉर्डर कॅम्पस्ची हैदराबाद मुक्तिलढा जिंकीने लढवला. कॅम्पवर राहणाऱ्या स्वातंत्र्यसैनिकांच्या खाण्यापिण्याची व्यवस्था, शस्त्रसाठा, प्रशिक्षण आदींसाठी पैसा कोठून आणायचा? यासाठी पोलिस ठाणी लुटणे भाग होते. करोडगिरी नाक्यांवर हल्ले करणे भाग होते. सेलूचा (ता. औसा) हसा लुटण्याच्या कामी दत्ता भोसले यांचा पुढाकार होता.

दत्ता भोसले हे अतिशय संवेदनशील होते. वाचन-मनन-चिंतनात वेळ घालणारा हा विचारी माणूस होता. डायरी लिहिण्याची त्यांना सवय होती. तिच्या पानापानांवर त्यांचे अंतरंग व भावजीवन व्यक्त झालेले आहे. त्यातील काही नोंदी विजय चव्हाण यांनी आपल्या लेखात उद्धृत केल्या आहेत. दत्ता भोसले यांची राष्ट्रनिष्ठा प्रखर होती. सामाजिक विषमतेची त्यांना चीड होती. स्त्री-पुरुषांतील विषमता त्यांना डाचत होती. ते लिहितात- समाजात सर्वत्र विषमता असताना स्त्री-पुरुषांतच तेवढी समता कुठून येणार? आढातच येणार नाही, तर पोहऱ्यात कोठून येणार? भूतकाळ भविष्यकाळाला प्रेरणा देतो तो अशा ध्येयवेड्या व्यक्तींच्या माध्यमातून.

(लेखकाने पुस्तकाला लिहिलेल्या प्रस्तावनेतून)

क्रांतिवीर : दत्तोबा भोसले
संपादन : प्रा. अर्जुन जाधव, विजय चव्हाण, मुक्तसंग प्रकाशन, लातूर
पाने : १२०, मूल्य : १४५

माईसाहेबांचे अग्निदिव्य

मराठवाडा मुक्ती संग्राम : दत्तु भोसले एक सेनानी

हैद्राबाद मुक्तीसंग्रामचा इतिहास म्हणजे अनेकांच्या त्यागाचा, शौर्याचा आणि बलिदानाचा इतिहास. बलिदानाने पावन, पुनित व पवित्र झालेल्या भुमीवरच स्वातंत्र्य देवता अवतीर्ण होत असते. जवळजवळ सव्वा दोनशे वर्षाची निजामाची सत्ता या लढ्याने मोडीत काढली. इ. स. १७२४ ते १९४८ या कालावधीत एकूण सात निजाम राज्यकर्ते होवून गेले. परंतु शेवटचा व सातवा निजाम मिर उस्मान अलिखाँ बहादूर याला मात्र आपली सत्ता टिकविता आली नही. तो आसफशाही घराण्याचा शेवटचा निजाम ठरला. हा अतिशय महत्वकांक्षी, चाणाक्ष, धुर्त, पक्षपाती व सत्तापिपासू होता. सहावा निजाम महेबुब अलिखा अतिशय उधळ्या वृत्तीचा होता. याच्याच काळात दुष्काळ पडला होता त्यासाठी त्याने आपला खजिना निम्यापेक्षा जास्त रिकामा केला होता. तो खजिना भरुन काढावा असे मिर उस्मान अलीखाँ याने ठरवले होते.

कै. दत्तोबा भोसले यांची प्रो. राजरत्न माणिकराव (माणिकराव आखाडा, बडोदा) यांच्याबरोबर इतर शिष्याबरोबरचा फोटो.

मुंबई/गुजरात विद्यापीठाचे कुस्तीतील प्रथम पारितोषिक व चषकासोबत डावीकडे कै. दत्तोबा भोसले.

हैद्राबाद संस्थानात तेलगु, मराठी व कन्नड भाषिक लोक होते. तेलंगणाचे आठ, मराठवाड्याचे पाच आणि कर्नाटकाचे तीन असे सोळा जिल्ह्याचे हे राज्य होते. हैद्राबाद मुक्ती संग्राम लढा, स्वातंत्र्य लढ्यापेक्षा अधिक गुंतागुंतीचा होता. हा लढा हिंदू विरुध्द मुस्लिम असा मुळीच नव्हता. येथील जनतेला केवळ राजकीय स्वातंत्र्य अभिप्रेत नव्हते तर पाहिजे होते धार्मिक, सामाजिक, भाषिक व सांस्कृतिक स्वातंत्र्य हवे होते. संपूर्ण हैद्राबाद राज्यात खरा धुमाकुळ घातला तर तो रझाकारांनी काशिम रझवी हा या संघटनेचा संस्थापक होता तो लातूरचा रहिवासी होता. व्यवसायाने सामान्य वकील, रझाकारांनी खेड्यापाड्यात जावून धुमाकुळ घातला. जाळपोळ, खुन, बलात्कार, लुट अशा अमानुष घटना घडू लागल्या. जनता हया जाचाला कंटाळली होती. जीवनमरणाचे धोके पत्करुन रझाकारांसी मुकाबला करण्याचे येथील जनतेने ठरवले होते. जाचात खिचपत पडून मरण्यापेक्षा आत्मबलिदान करुन हा लढा पुढे घेवून जाणे पसंद केले. रझाकारांची संख्या होती दोन लाख व

निजामाचे सैनिक चाळीस हजार हे सर्वजण शस्त्रधारी होते. प्रत्येक गाव संघर्षभूमि बनली. अनेक शौर्यगाथा घडू लागल्या. हैद्राबाद मुक्त झाले ते अनेक क्रांतीकारक तरुणामुळे तयांच्यातला एक म्हणजे दत्तु भोसले.

दत्तु भोसले हा ही तरुण अशा शौर्यगाथेचा नायक. याचे संपूर्ण नांव दत्तु ईश्वर भोसले मातोळा ता. औसा जि. लातूर हा शेतकऱ्याचा मुलगा. स्वातंत्र्याचे वारे या तरुणाच्या नाकात शिरले आणि दत्तु भोसलेंनी मराठवाडा मुक्ती संग्रामात मागचा पुढचा विचार न करता घरादारावर तुळशीपात्र ठेवून बेभान होवून स्वातंत्र्य लढ्यात उतरला त्यांच्या अंगी नेतृत्व गुण होते. शिक्षणाची आवड, प्राथमिक शिक्षक मातोळ्यात झाले. पुढे स्वामी रामानंदतीर्थ हे हिप्परगा ता. तुळजापूर येथील राष्ट्रीय शाळेचे मुख्याध्यापक होते. त्या शाळेत दत्तु भोसले दाखल झाले. या शाळेत चंद्रशेखर बाजपाई, विश्वंभरराव कुराळकर, देवीसिंह चौहान शिकत होते. विद्यार्थ्यांच्या मनात राष्ट्र वाद, देशभक्ती व स्वातंत्र्याची सकस बीजे पेरली ती रुजली उगवली व फोफावली ही शाळा म्हणजे मराठवाडा मुक्ती संग्रामाची गंगोत्री. दत्तु भोसले पुढच्या शिक्षणासाठी बडोद्याला गेले. बडोदा ही समाज सुधारण्याची प्रयोग शाळा तेथील वातावरणामुळे, शिक्षणामुळे या तरुणाच्या मनात दोन प्रश्न घोळत होते. पहिला प्रश्न मातृभूमीचे पांग कसे फेडायचे अन् दुसरा प्रश्न समाजाचे ऋण कसे फेडायचे. सयाजीराव गायकवाड महाराजांनी या तरुणाला खुप प्रोत्साहन दिले होते. कुस्तीचा छंद होता, महाराजांच्या कुस्ती आखाड्यात त्याने कुस्तीचे सर्व डावपेच शिकले होते. महाराजांच्या तालमीत वाढलेला तरुण जेंव्हा मराठवाड्यात परतला, तेंव्हा स्वातंत्र्य लढ्याला चांगलेच तोंड पडले होते. क्रांतीसिंह नाना पाटलांची आठवण व्हावी असे घाडस या तरुणाने दाखवले. मराठवाड्याचा तो प्रति नाना पाटील होता. चिंचोली दुमाला, बार्शी,

(पान २ वर)

मराठवाडा मुक्तिसंग्राम दिन विशेष • असामान्य शौर्य, अद्वितीय धैर्य अन् अथक संघर्षाची कहाणी

'रझाकारांचा कर्दनकाळ' ठरलेल्या क्रांतिवीर दत्तोबा भोसलेंनी निजामाच्या तावडीतून मुक्त केली होती तब्बल २७४ गावे

विजय बुवा | औरंगाबाद

मराठवाडा मुक्तिसंग्रामात मोठे योगदान देऊनही अनेक योद्धे, स्वातंत्र्यसेनानी अपरिचित, उपेक्षित राहिले. क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले (मातोळकर) हे त्यापैकीच एक. त्या लढ्यात शौर्य आणि धैर्यासोबत आक्रमक नेतृत्वाचे, कुशल रणनीतीचे दर्शन घडवणाऱ्या दत्तोबांनी रझाकारांना अक्षरश: धडकी भरवली होती. उस्मानाबाद, औरंगाबाद, परभणी, नांदेडसह गुलबर्गा आणि रायचूर या जिल्ह्यांतील जवळपास २७४ गावे दत्तोबा आणि त्यांच्या साथीदारांनी निजामाच्या तावडीतून मुक्त केली. त्यांच्या या असामान्य कामगिरीमुळे संपूर्ण मुक्तिसंग्रामालाच तेजाची सोनेरी किनार लाभली.

दत्तोबा भोसले

मातोळा डेव्हिल ऑन हॉर्सबॅक... नावाचीच दहशत

मुक्तिसंग्रामाच्या काळात उस्मानाबादचे कलेक्टर महंमद हैदर यांनी या बंडावर 'ऑक्टोबर कूप' हे पुस्तक लिहिले आहे. हैदर यांनी दत्तोबांचा उल्लेख 'मातोळा डेव्हिल ऑन हॉर्सबॅक' असा केला आहे. दत्तोबांची किती दहशत होती, हे यातून लक्षात येते.

त्यांचे सहकारी भानुदास कैकाडी, केशवराव चव्हाण, कॅ. जोशी, नाना चिंचोलीकर, वसंत देशमुख, व्यंकटराव पाटील यांचीही नोंद या निमित्ताने घ्यायला हवी. दत्तोबांचे सुपुत्र विवेक भोसले यांनी हा शौर्याचा इतिहास लेखसंग्रहाच्या रूपाने जतन केला आहे.

औसा तालुक्यातील मातोळा येथे एका सामान्य शेतकरी कुटुंबात दत्तोबांचा जन्म झाला. उर्दूतून प्राथमिक शिक्षण घेतल्यावर ते हिप्परगा येथील स्वामी रामानंद तीर्थ यांच्या राष्ट्रीय शाळेत दाखल झाले. तेथून त्यांनी पुढचे शिक्षण सोलापूरच्या हरिभाई देवकरण शाळेत घेतले. या शालेय जीवनात त्यांच्यावर शिक्षणाबरोबरच व्यायाम आणि देशभक्तीचा संस्कार झाला. महाविद्यालयीन शिक्षणासाठी ते बडोद्याला गेले. महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांनी त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे वेगळेपण ओळखले आणि प्रा. गजानन ताम्हणकर तथा राजरत्न माणिकराव यांच्या वाड्यात त्यांची व्यवस्था केली. राजारामबापू पाटीलही याच महाविद्यालयात शिकत होते. पुढे बापूंनी दत्तोबांना क्रांतिसिंह नाना पाटील यांची ओळख करून दिली आणि इथेच त्यांच्या पुढच्या आयुष्याची दिशा निश्चित झाली.

क्रांतिसिंहांनी दत्तोबांमधील उत्कट राष्ट्रप्रेमाला क्रांतिकारी विचारांची जोड दिली. जुलमी राजवटीविरुद्ध बंडासाठी बॉम्ब बनवण्याच्या प्रशिक्षणासह अन्य मदतही केली. रझाकारांना नेस्तनाबूत करण्याचे ध्येय घेऊन दत्तोबा मूळ गावी परतले. उर्वरित. पान ८

हैदराबाद मुक्तिसंग्रामातील रॉबिनहूड

हैदराबाद संस्थानांमध्ये स्वातंत्र्याच्या कार्यासाठी १९३८ मध्ये स्वामीजी, श्रॉफ, परांजपे, पी. व्ही. नरसिंह राव यांनी स्टेट काँग्रेसची स्थापना केली. स्वामी रामानंद तीर्थ यांनी शेकडो देशभक्त घडवले. दत्तोबा भोसले त्यातील एक. त्यांना रझाकारही थरथर कापायचे. आजच्या हैदराबाद मुक्तिसंग्राम दिनानिमित्त...

निमित्त

हात लावला नव्हता. आर्य समाजाने या अन्यायाचा विरोध करण्यासाठी १९६३ मध्ये मोठी चळवळ सुरू केली. त्यांनी सुरुवातीला सत्याग्रहाचा मार्ग अवलंबिला. राष्ट्रीय काँग्रेसचे कार्य सुद्धा मोठे होते. जंगल सत्याग्रह उल्लेखनीय होते. हैदराबाद संस्थानांमध्ये स्वातंत्र्याच्या कार्यासाठी १९३८ मध्ये स्वामीजी, श्रॉफ, परांजपे, पी. व्ही. नरसिंह राव यांनी स्टेट काँग्रेसची स्थापना केली. स्टेट काँग्रेसचा लढा पुढे एक दशक चालू होता. हैदराबाद मुक्तिलढ्यात स्टेट काँग्रेस प्राधान्याने सहभागी होती. सुरुवातीला संस्थानने स्टेट काँग्रेसवर बंदी घातली, तरीही गुप्तपणे स्टेट काँग्रेसचे कार्य सुरूच होते. सुरुवातीला महात्मा गांधी आणि त्यानंतर नेहरू-पटेल यांचा सल्ला स्टेट काँग्रेस घेत होती. स्टेट काँग्रेसने गावोगावी लष्करी छावण्या उघडल्या होत्या. अनंतराव भालेराव यांनी उमरी बँकेवर सशस्त्र दरोडा टाकून लाखो रुपये लुटले, त्याचा हिशोब सरदार पटेल यांना दिला.

रझाकार या संघटनेतील लोकांनी अनेक गावे जाळून भस्मसात केली. महिलांची अब्रू लुटणे, जाळपोळ करणे, खून, बलात्कार, लूट आणि धर्मांतर अशा अनेक गोष्टीत ही संघटना सक्रिय होती. याच काळात तुळजापूर तालुक्यातील हिप्परगा येथे राष्ट्रीय विद्यालयाचे मुख्याध्यापक म्हणून स्वामी रामानंद तीर्थ कार्यरत होते. ही शाळा म्हणजे देशभक्त निर्माण करणारी फॅक्टरी होती. स्वामी रामानंद तीर्थ यांनी शेकडो देशभक्त घडवले. चंद्रशेखर बाजपेयी, विश्वंभरराव हराळकर, देवीसिंग चव्हाण, अहंकारी, दत्तोबा भोसले मातोळकर हे तरुण क्रांतिकारक याच शाळेने घडवले. यातील दत्तोबा भोसले यांनी पुढच्या शिक्षणासाठी बडोदा गाठले. तेथे महाराज सयाजीराव गायकवाड यांनी चालवलेल्या शाळांमध्ये त्यांनी शिक्षण घेतले. महाराजांनी त्यांना प्रोत्साहन दिले. त्यांच्या तालमीत ठेवले. स्वतः महाराजांनी त्यांच्याशी कुस्ती खेळली. महाराजांच्या तालमीत वाढलेले दत्तोजी भोसले, गुलामगिरीतून मातृभूमीची मुक्ती करण्यासाठी उस्मानाबाद जिल्ह्यात आले. मातोळा हे त्यांचे मूळ गाव मात्र त्यांची कर्मभूमी ही पूर्वाश्रमीचा उस्मानाबाद जिल्हा, बार्शीपासून लातूरपर्यंत त्यांचे सैन्य विखुरले होते. अनेक ठिकाणी मुक्तिलढ्यासाठी त्यांनी कॅम्प उभारले. उस्मानाबाद बार्शी या तालुक्यांच्या सीमारेषेवर चिंचोली कॅम्प होता. या कॅम्पवरील स्वातंत्र्यसैनिकांनी निजामाच्या हद्दीतील ६५ गावे मुक्त करून मुक्तापूर स्वराज्य निर्माण केले आणि चिंचोली ही मुक्तापूर स्वराज्याची राजधानी घोषित केली. दत्तोबा भोसले यांनी या कार्यात पुढाकार घेतला होता. जवळे येथे चिंचोली कँपचा उपकँप उघडण्याचे कार्यही त्यांनी केले. शिवाय काजळा येथेही कॅम्प उघडला. ते घोडेस्वारी, दांडपट्टा, तलवारबाजी आणि बंदुका चालविण्याचे प्रशिक्षण तरुणांना द्यायचे. त्यांच्या केवळ नावाने रझाकार थरथर कापायचे. कलेक्टर हैदरी यांनी त्यांना पकडण्यासाठी मोठे बक्षीस ठेवले. हे समजल्यावर दत्तोबा यांनी सरळ त्यांचीच गाडी अडवून त्यावर बॉम्ब फेकले.

दत्तोबा भोसले अग्रेसर होते असे नव्हे तर, त्यांच्या कार्याला आणि विचाराला तत्वज्ञानाचे अधिष्ठान लाभले होते. त्यांचे वाचन प्रचंड होते. काही काळ त्यांनी क्रांतिसिंह नानापाटील यांच्या कॅम्पमध्ये राहून क्रांतिकार्य बारकाईने अभ्यासले होते. काजळा आणि चिंचोली कॅम्पवरील सशस्त्र हल्ले त्यांनी परतावून निजामाला धूळ चारली होती. सेलू हप्त्याची लूट करून त्यांनी निजामाचा खजिना लुटला. रझाकार भातागळी या गावात ठाण मांडून होते. लोकांना प्रचंड त्रास देत होते. दत्तोबा भोसले गावच्या दिशेने येत आहेत हे नुसते ऐकून रझाकारानी गाव सोडून पळ काढला. नंदुर्गा येथे देशमुखांच्या वाड्यात दीडशे रझाकार आणि त्यांचे नेते थांबले होते. दत्तोबा भोसले यांनी हल्ला करून त्यांना शरण यायला लावले. भयभीत रझाकार, जे अमानुष छळ करून हिंदूंना धर्मांतर करायला भाग पाडत होते, ते जीव वाचवण्यासाठी गयावया करू लागले, हिंदू धर्म स्वीकारण्यास तयार झाले. शेवटी त्यांना बंदी करून देवतळा येथे आणण्यात आले. तेथे रझाकारांनी शस्त्र उचलण्याचा प्रयत्न केला असता तरुणांनी त्यांना ठार केले. असे सांगतात की, तेथे रक्ताचे पाट वाहिले होते. मात्र मुस्लिम स्त्रिया आणि मुलांना दत्तोबा भोसले यांनी सुखरूप लोहारा येथे पोचविले. त्यांच्या केसालाही धक्का लागू दिला नाही. शिवरायांचा गनिमी कावा ही त्यांची युद्धनीती होती. डाव्या विचारसरणीचा पगडा असलेल्या दत्तोबा भोसले यांचे, नेताजी सुभाष चंद्र बोस हे आदर्श होते..

चोराच्या उलट्या बोंबा म्हणतात तसे, स्वातंत्र्यानंतर निजामाच्या काही हस्तकांनी, क्रांतिकारकांच्या विरुद्ध तक्रारी केल्या. त्याची चौकशी करण्यासाठी विशेष प्राधिकरणाची स्थापना करण्यात आली. त्या चौकशीलाही ते सामोरे गेले आणि ते निर्दोष असल्याचे सिद्ध झाले. त्यांनी स्वातंत्र्यानंतर स्वातंत्र्यसैनिकांसाठी असलेल्या कोणत्याही सोयी सुविधा घेतल्या-नाहीत. आजही त्यांच्या कार्याचे गौरवपर पोवाडे या भागात गायिले जातात. इतकेच नव्हे तर, जात्यावर स्त्रिया त्यांच्या गौरवाच्या ओव्या गातात. त्यांच्या जीवनकार्याची ओळख व्हावी म्हणून काही निवडक लेखांचा माहितीपर संग्रह 'क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले', विवेक भोसले यांच्या प्रयत्नातून प्रकाशित झाले आहे. स्पॅन पब्लिकेशनचे हे पुस्तक डॉ. जनार्दन वाघमारे यांच्या हस्ते प्रकाशित झाले.

अग्रगण्य दैनीकातील लेख

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

झुंजार दत्तोबा भोसले

१६ ऑगस्ट १९४७ रोजी ब्रिटिश सत्तेच्या जोखडातून भारत स्वतंत्र झाला. दीडशे वर्षांच्या गुलामीच्या बेडक्या क्रांतिकारकांनी तोडून टाकल्या. भारत एक सार्वभौम आणि स्वतंत्र राष्ट्र म्हणून जगाच्या नकाशावर आले. भारत स्वतंत्र झाला तरी हैदराबादचा निजाम भारतात सामील होण्यास तयार नव्हता. निजामाने स्वतःचे संस्थान स्वतंत्र ठेवण्याचा घाट घातला. आजचा मराठवाडा हा निजाम संस्थानामध्ये होता. निजामाच्या जोखडातून हैदराबाद संस्थान मुक्त करण्यासाठी लोकांनी बंडाचा झेंडा फडकावला. मराठवाड्यातील तरुणांनी आणि राजकीय नेत्यांनी निजामाच्या विरोधात युद्ध पुकारले होते. स्वामी रामानंद तीर्थ यांच्या नेतृत्वाखाली हजारो तरुण हैदराबाद मुक्तिसंग्रामात सामील झाले. स्टेट काँग्रेसची स्थापना १९३८ मध्ये झाली. काँग्रेसने मुक्तिलढा निकाने लढण्याचा निर्णय घेतला. निजामाविरुद्ध मराठवाड्यातील ज्या शूरवीरांनी प्रचंड लढा उभारला, त्यात मातोळा (ता.औसा, जि.लातूर)येथील रहिवासी. दत्तोबा भोसले यांचे योगदान मोलाचे ठरले आहे. आजच्या पिढीला दत्तोबा भोसले असोत की अन्य स्वातंत्र्यसैनिक त्यांचे विस्मरण झाले आहे ही बाब खेदजनक आहे. दत्तोबा भोसले यांच्या रक्तातच राष्ट्रप्रेम आणि बंडखोर वृत्ती होती. स्वातंत्र्याचे धडे आणि प्रेरणा देणाऱ्या हिप्परगा (ता. तुळजापूर) येथील राष्ट्रीय विद्यालयात दत्तोबा भोसले दाखल झाले. तेथून ते सोलापूरला शिक्षणासाठी गेले. तेथे शिष्यवृत्ती मिळाल्यानंतर ते बडोदा येथे सयाजीराव गायकवाड यांच्याकडे गेले. तेथे इंटरमिजिएटपर्यंतचे शिक्षण घेतले. त्याचवेळी मराठवाड्यात निजामाच्या विरोधात जनतेने निकराचे बंड पुकारले होते. निजामाने जनतेचे बंड मोडीत काढण्यासाठी अत्यंत क्रूर पद्धतीचा अवलंब केला. लातूरच्या कासीम रझवीच्या नेतृत्वाखाली रझाकार संघटनेने हिंदूंवर अनन्वित अत्याचार केले. हिंदू महिलांवर दिवसाढवळ्या अत्याचार रझाकार करू लागले. ते पाहून दत्ता भोसले याचे रक्त सळसळले. निजाम राजवटीचा निष्पात करण्यासाठी ते हैदराबाद मुक्तिआंदोलनात सहभागी झाले. भूमिगत राहून स्वातंत्र्यसैनिकांना मदत करणे, भोजन आणि गुप्तनिवासाची सोय करणे, शस्त्रसाठा, प्रशिक्षण यासाठी लागणारा पैसा, जमिनीचे काम दत्तोबा भोसले यांनी अत्यंत निष्ठेने आणि तळहातावर शीर घेऊन केले. भोसले यांनी उस्मानाबाद आणि सोलापूर हद्दीतील चिंचोली, ढोकी, आळणी, काजळा, सारोळा, उपळे आणि अन्य गावांत दत्ता भोसले यांनी निजामाविरुद्ध जनतेच्या मनात बंडाचे पलिते पेटविण्याचे काम केले. उंचेपुरे, बलदंड देह असलेले भोसले हे बुद्धिमान आणि चतुरही होते. वेषांतर आणि स्थलांतर करण्यात ते अत्यंत निपुण होते. उस्मानाबादच्या कलेक्टरने त्यांच्यावर एक लाख रुपयांचे बक्षीस जाहीर केले. त्यासाठी कलेक्टरनी आयोजित केलेल्या बैठकीत स्वतः दत्तोबा भोसले वेशांतर करून उपस्थित होते. हे धारिष्ट्य राष्ट्रनिष्ठेने पेटलेली माणसेच करू शकतात. निजामानेही दत्ता भोसले यांच्यावर दहा हजार रुपयांचे बक्षीस ठेवले होते; परंतु दत्तोबा भोसले निजामाच्या हाती लागले नाहीत. अखेर १७ सप्टेंबर १९४८ रोजी गृहमंत्री सरदार वल्लभभाई पटेल यांनी निजाम राजवटीवर पोलिस कारवाई केली. निजाम भारतापुढे शरण आला. त्याने भारताशी सामीलनाम्यावर स्वाक्षरी केली आणि खऱ्या अर्थाने मराठवाडा याच दिवशी स्वतंत्र झाला. हैदराबाद मुक्तिसंग्रामात असंख्य शूरवीरांनी प्राणाचे बलिदान दिले. घरावर तुळशीपत्र ठेवले. आज ते स्वातंत्र्यसैनिक विस्मरणात गेले आहेत. त्यांचे स्मरण करण्याचे काम 'क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले' या गौरव ग्रंथाद्वारे प्रा. अर्जुन जाधव आणि विजय चव्हाण यांनी केले. आजच्या पिढीला दत्तोबा भोसले यांची शौर्यकथा निश्चितच प्रेरणादायी ठरेल.या पुस्तकाचा प्रकाशन सोहळा ११ नोव्हेंबर रोजी माधवराव भोसले हायस्कूल, मातोळा (ता.औसा, जि. लातूर) येथे मान्यवरांच्या उपस्थितीत होत आहे. मुक्तिसंग्रामातील दत्तोबा भोसले यांचे जीवन म्हणजे धगधगते अग्निकुंड होते. हे अग्निकुंड वयाच्या ७३ व्या वर्षी १९७४ मध्ये शमले. क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले यांना मानाचा मुजरा. ■

क्रांतीवीर: दत्तोबा भोसले

नोंद
रामराव गवळी
लातूर

दत्तोबा भोसले : असीम शौर्याची धगधगती मशाल!

१६ जानेवारी १९४८ ला दत्तोबांच्या नेतृत्वाखाली स्वातंत्र्य सैनिकांनी नाईचाकूर पोलीस ठाण्यावर हल्ला चढवला. या हल्ल्याचे खरे सूत्रधार होते दत्तोबा भोसले मातोळकर...

कणखर, धिप्पाड शरीर संपदा, तेजस्वी डोळे, आवाजात जरब, चेहऱ्यावर बुद्धीचे तेज, प्रचंड आत्मविश्वास... मनगटात बारा हत्तींचे बळ, काळीज वाघासारखा आणि हृदयात ओतप्रोत भरलेली देशभक्ती! हे नुसते शाब्दिक वर्णन नाही. हे आहे शब्दचित्रण एका भारदस्त व्यक्तिमत्त्वाचे. दत्तोबा भोसले यांचे!!

एका सामान्य शेतकरी कुटुंबात जन्माला आलेले दत्तोबा भोसले, काळाच्या ओघात आख्यायिकांचे धनी झाले. रझाकारांच्या क्रूर अन्याय आणि अत्याचाराने रक्तबंबाळ झालेल्या मराठवाड्यातील गरीब जनतेला स्वातंत्र्याची नवी दिशा आणि जगण्याची नवी आशा देऊन प्राणपणाने लढणाऱ्या या हजारो ज्ञात-अज्ञात क्रांतिवीरांचे नेतृत्व दत्तोबा भोसले यांनी केले. १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी उस्मानाबाद जिल्ह्यातील मानेगाव व जामगाव आणि इतर छोट्या-मोठ्या आसपासच्या गावांमध्ये भारताचा राष्ट्रध्वज उभारून स्वातंत्र्य दिन साजरा करण्यात आला. दत्तोबा भोसले मातोळकर, कॅप्टन जोशी, नाना चिंचोलीकर, वसंत देशमुख यांच्या नेतृत्वाखाली गुलबर्गा, रायचूर, परभणी, नांदेड, औरंगाबाद आणि उस्मानाबाद या जिल्ह्यांमधील जवळजवळ २७४ गावे निजामाच्या राजवटीतून मुक्त करण्यात आली. एक नवे राज्य उदयाला आले. मुक्त झालेल्या गावांचे 'मुक्तापूर स्वराज्य' असे नामकरण करण्यात आले.

'दत्तोबा भोसले 'यांचे प्राथमिक शिक्षण मातोळासारख्या अगदी छोट्या खेड्यात पार पडले. तेही उर्दू भाषेतून! पुढच्या शिक्षणासाठी त्यांना पर्याय मिळाला स्वामी रामानंद तीर्थ यांच्या उमरगा तालुक्यातील हिप्परगा येथील राष्ट्रीय शाळेचा. स्वामीजींनी या अनमोल हिऱ्याची पारख केली. ' दत्तोबा हा मुलगा शूर, वीर आणि पराक्रमी निघेल' हे त्यांचे शब्द सत्यात उतरले. सोलापूर येथील हरीभाई देवकरण विद्यालयात पुढील शिक्षण घेताना अभ्यासाबरोबरच मलखांब, काठी, कबड्डी, मुदगल, कुस्ती इत्यादी वेगवेगळ्या खेळांत त्यांनी कौशल्य सिद्ध केले. या शाळेतून मॅट्रिक उत्तीर्ण झाल्यानंतर उच्च शिक्षणासाठी बडोदा संस्थानात दाखल झाले. बडोदा संस्थानातील त्यांच्या शैक्षणिक प्रवासात त्यांना अनेक नामवंत साथीदार मिळाले. त्यातच एक होते स्वातंत्र्य सेनानी राजाराम बापू पाटील. पुढे स्वातंत्र्यचळवळीत दत्तोबांना राजाराम बापूंनी खऱ्या अर्थाने सहकार्य केले. साताऱ्याचे महान क्रांतिकारक क्रांतिसिंह नाना पाटील यांची आणि दत्तोबांसाठी ओळख करून देण्यात राजारामबापूंचा फार मोठा हातभार होता.

शेवटी तो दिवस उजाडला १७ सप्टेंबर १९४८! हैदराबादचा निजाम भारतीय लष्कराला शरण आला. युद्ध संपले तरी समाजाची लढाई अद्याप संपलेली नव्हती. ती सुरू होती जातीयतेशी, निरक्षरतेशी, असमानतेशी, दारिद्र्याशी, अंधश्रद्धेशी. या लढाईत आहुतीची गरज नव्हती,गरज होती ती समाजात जागृती घडवून आणण्याची. या लढाईतही दत्तोबा भोसले धावून गेले. आपल्या पराक्रमाच्या गाथा आणि कथा त्यांनी मागे टाकल्या. हे दत्तोबांचे मोठेपण. मुलींच्या शिक्षणासाठी त्यांनी पुढाकार घेतला. स्वतःच्या लेकीबरोबरच घराघरातून मुलींना शिक्षणासाठी शाळेच्या वाटेपर्यंत आणून सोडले. हैदराबाद स्वातंत्र्य संग्रामाला ७३ वर्षे पूर्ण होत आहेत. या स्वातंत्र्य लढ्यातल्या पराक्रमी शिलेदार दत्तोबा भोसले यांना मानाचा मुजरा. ■

क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले यांच्या जीवनपटास मिळणार उजाळा

११ नोव्हेंबर रोजी उदयनराजे भोसले यांच्या हस्ते गौरवग्रंथाचे प्रकाशन

बेलकुंड / प्रतिनिधी

औसा तालुक्यातील मातोळा येथील क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले यांच्या जीवनपटास पुन्हा एकदा उजाळा मिळणार आहे. भोसले यांच्या जीवन कार्यावरील 'क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले' या गौरव ग्रंथाचा प्रकाशन सोहळा रविवार दि. ११ नोव्हेंबर रोजी मान्यवरांच्या हस्ते पार पडणार आहे.

हजारो देशबांधवांसाठी रझाकाराच्या गुलामीतून मुक्तता करण्यासाठी तब्बल २० वर्षांचा लढा त्यांनी निजामशाहीविरुद्ध दिला. स्वत:च्या संसारावर तुळशीपत्र ठेवून अन्यायाविरुद्ध कन्हेरी, इर्ला, लोहारा, भातागळी, काजळा, नांदुर्गा, देवताळा, मातोळा, हसलगन आदी गावांत महासंग्राम घडवून अनेक जुलमी निजाम सैनिकास कंठस्नान घातले. पिळदार शरीर असलेले क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले हे कुस्ती शिकण्यासाठी सयाजीराव गायकवाड यांच्याबरोबर अहमदाबाद येथे होते. त्यावेळी कुस्तीमध्ये त्यांना सुवर्णपदकांनी गौरविण्यात आले. मातोळा येथील निजामाचे कॅम्प नष्ट करताना येथील एका कोरीव शिवाजी महाराजांच्या फोटोवर निजाम सैन्याने गोळी मारली होती. ती गोळी त्या फोटोवर अद्याप आहे. घोड्यावर स्वार होऊन सगळा

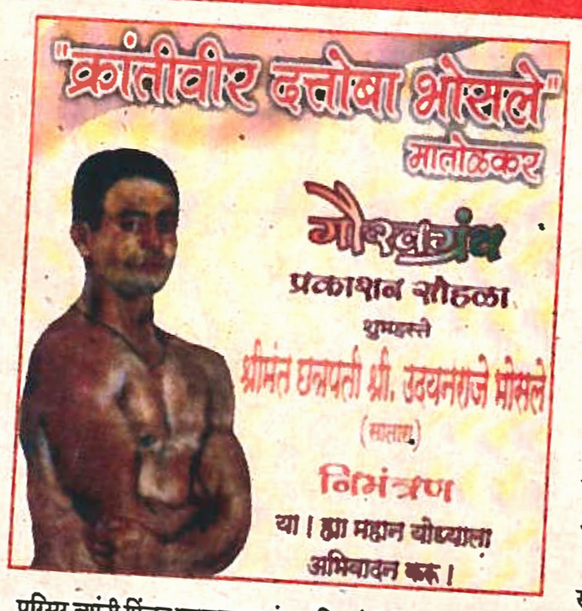

परिसर त्यांनी पिंजून काढला. त्यांना प्रति क्रांतीवीर नाना पाटील असे संबोधण्यात येते. महिला, बालके, दीन-दुबळ्यांवर अन्याय होत असल्यास त्या ठिकाणी त्यांनी अनेक जुलमी रजाकारास ठार केले. कित्येकवेळा त्यांना पकडण्यासाठी रजाकारांनी प्रयत्न केले, परंतु ते त्यांच्या हाती शेवटपर्यंत लागले नाहीत.

अशा महानायक क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले गौरव ग्रंथ प्रकाशन सोहळा ११ नोव्हेंबर रोजी छत्रपती खा. उदयनराजे भोसले यांच्या हस्ते होत आहे. खा. जनार्दन वाघमारे, पशुसंवर्धन विकासमंत्री मधुकरराव चव्हाण, आ. सतीश चव्हाण, आ. अमित देशमुख, आ. बसवराज पाटील, आ. बदामराव पंडित, आ. विक्रम काळे, एसटी महामंडळाचे अध्यक्ष जीवनराव गोरे, माजी आ. दिनकरराव माने, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर कारखान्याचे चेअरमन अरविंद गोरे, माजी आमदार नरेंद्र बोरगावकर, मनसेचे जिल्हाध्यक्ष अभय साळुंके, छावाचे अण्णासाहेब जावळे, अर्जुन जाधव, विजय चव्हाण, हरिश्चंद्र भोसले, विनायक भोसले, महारूद्र मंगनाळे आदी उपस्थित राहणार आहेत.

माधवराव भोसले हायस्कूल मातोळा येथे ११ नोव्हेंबर रोजी सकाळी ११.३० वाजता आयोजित केला असून यासाठी उपस्थित राहण्याचे आवाहन डायरेक्टर वॉल्ट्ज टूल्स लि., पुणेचे विवेक भोसले, उद्योजक डॉ. विनायक भोसले यांनी केले आहे.

» पुस्तक परीक्षण...

दत्तोबा भोसले मातोळकर : एक कर्मयोगी

नीना काकडे, औरंगाबाद

क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले (मातोळकर) यांच्या हैद्राबाद मुक्ती संग्रामातील लढ्याचा परिचय देणाऱ्या पुस्तकाच्या द्वितीय आवृत्तीचे प्रकाशन नुकतेच औरंगाबादेत झाले. हैद्राबाद मुक्तीसंग्राम हा भारतीय स्वातंत्र्य लढ्याइतकाच दैदिप्यमान इतिहास लाभलेला लढा आहे. हजारो क्रांतीकारकांनी आपल्या घरादाराची, प्राणाची पर्वा न करता, रझाकारांच्या क्रूर आणि पाशवी अत्याचाराला तोंड देऊन हे संस्थान भारतात सामील करण्यासाठी जीवापाड प्रयत्न केले आहेत. याच लढ्यातील एक क्रांतीकारक नेतृत्वाचे नाव म्हणजे क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले. आपल्या शुभ्र घोड्यावर स्वार होऊन कधी उघडपणे तर कधी गनिमी काव्याने त्यांनी रजाकारांशी दोन हात केले. घरदार, स्वतःच्या जीवाची पर्वा न करता त्यांनी गनिमांना ठेचून काढले. त्यांच्या या जोश व पराक्रमाची कहाणी म्हणजे हे पुस्तक. दुदैवाने अशा पराक्रमी क्रांतीवीराची दखल इतिहासाने घेतली नाही. कुठेतरी एखाद्या पुस्तकात चार ओळीच्या

परिचयात दत्तू भाऊंचे उत्तुंग कार्य झाकोळून गेले. ते लोकांच्या समाजासमोर आणण्यासाठी त्यांचे ज्येष्ठ चिरंजीव विवेक भोसले यांनी पुढाकार घेतला.

या पुस्तकांतील लेखांचे संकलन व संपादन प्रा.अर्जून जाधव व प्रा विजय चव्हाण यांनी केले आहे. तसेच पुस्तकाला माजी कुलगुरू डॉ. जनार्दन वाघमारे यांची प्रस्तावना लाभली आहे.

दत्तूभाऊ भोसले यांच्या जीवन कार्याला अनेक कंगोरे आहेत. कार्यासोबतच त्यांचे विचारही प्रगल्भ आहेत. अन्यायाविरुध्द चीड, समाजातील जातीयता, दलित, स्त्रियांवर होणारे अत्याचार, शिक्षणाअभावी समाजामध्ये आलेले दारिद्र्य, व्यसनाधिनता या प्रत्येक वाईट प्रथेविरूध्द दत्तू भाऊंनी लढा दिला. दत्तोबा भोसले यांनी हैद्राबाद मुक्ती संग्रामात मोलांची भुमीका बजावली पण हेतू साध्य झाल्यावर त्यांनी त्याकडे पाठ फिरवली. आपल्या परक्रमाच्या गाथा आणि कथा त्यांनी समाजालाच नव्हे तर स्वतःच्या कुटुंबियांना सुध्दा वर्णन करून सांगितल्या नाहीत. हे त्यांचे मोठेपण होते. त्यांना प्रसिध्दीची हाव नव्हती. ते निष्काम कर्मयोगी होते. हैद्राबाद संस्थान भारतात विलिन झाल्यानंतर काही समाजकंटकांनी त्यांच्यावर खटला भरला. त्यांना तुरूंगात पाठविलं. जवळजवळ दोन वर्ष त्यांनी तुरूंगवास भोगला. पण नंतरच्या आयुष्यात त्यांनी चकार शब्दही काढला नाही. उलट तुरुंगवासात असतांना त्यांनी जे लिखान केले त्यातून त्यांचा जीवनाचा सार स्पष्ट झाला. मातृभक्ती कौटुंबिक जबाबदारी, समाजव्यवस्थेचे विदारक चित्र आणि थोरामोठ्यांचे विचार यांचीच झलक त्यांच्या लिखानातून स्पष्ट होते. त्यात त्यांचे जातीव्यवस्थेमुळे उद्विग्न झालेले मन, समाजातील विषमता, दारिद्र्य, स्त्रियांचे दुय्यम स्थान हे सर्व पाहून त्यांच्या काळजात निर्माण झालेली सल आणि .. हे सगळं बदलेल हा दुर्दम्य आशावाद दिसून आला. नंतरच्या काळात त्यांनी राजकारणात उतरण्याचा प्रयत्न केला. सत्ता हातात आली तर समाजव्यवस्था सुधारण्यास मदत होईल. या आशेने त्यांनी निवडणुकीत उभं राहण्याचा प्रयत्न केला. पण तो यशस्वी झाला नाही. समाजातील अनिष्ट, रूढी, रिती, परंपरा, अंधश्रध्दा, जातीयता, स्त्री शिक्षण या बाबतची भाऊंची मत ठाम होती. भाऊंच्या हातात सत्ता आली तर वर्षानुवर्ष या जोखडाखाली रहाणाऱ्या आणि मिरवणाऱ्या समाजव्यवस्थेला तडा जाईल ही भीती लोकांच्या मनात होती. भाऊंना समाज आणि समाजातली बुरसटलेली विचारसरणी बदलाची होती. पण समाजाला समाजातल्या रूतून आणि रूजून बसलेल्या घुरीणांना भाऊंच्या हातात सत्ता नको होती. त्यांनी शेवटी राजकारणाचा नाद सोडून दिला पण समाजात परिवर्तनावर भर दिला. आणि त्यांची सुरूवात स्वतःच्या घरापासून सुरू केली. मुलींच्या शिक्षणासाठी सतत प्रयत्न केले. घराघरातून मुलींना शिक्षणासाठी शाळेच्या वाटेपर्यंत आणून सोडले. स्वतःच्या मुलांना शिक्षणाचं महत्व पटवून दिले. शारीरिक आणि मानसिक आरोग्यासाठी मुलांना कठोर व्यायामाची सवय लावली. मुला-मुलींमध्ये कोणताच भेद केला नाही. आयुष्यातले अवघड, कठोर निर्णय घेतांना आपल्या पत्नीचे तसेच मोठ्या कन्येचे विचार हा लक्षात घेतले. एकीकडे मुलांना भगवत गीता शिकविली आणि कर्माचे महत्व पटवून दिले. तर दुसरीकडे कर्मकांडाला कडाडून विरोध केला.

- क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले
- प्रकाशक : स्पॅन पब्लिकेशन्स
- पृष्ठ संख्या : १६३
- संकल्पना : विवेक भोसले

अंगावरचं वस्त्र बदलावं सहजतेने त्यांनी क्रांतिवीराची उ काढून फेकून दिली. स्वत कार्याचे पराक्रमाचं स्तोम मा नाही हे दत्तू भाऊचं वेगळेपण हो सारं या पुस्तकात आलं आहे.

धगधगत्या अग्निकुंडाचा तेजोमय जीवनपट

क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले गौरवग्रंथाचे दुग्धविकासमंत्री चव्हाण यांच्या हस्ते प्रकाशन

सकाळ वृत्तसेवा

बेलकुंड, ता. ११ : मराठवाड्याच्या मातीचा गुण दमदारपणा आहे. क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले यांनी लोकहितासाठी कार्य केले. त्यांचे जीवन धगधगत्या अग्निकुंडासारखे होते, असे प्रतिपादन राज्याचे दुग्धविकास मंत्री मधुकरराव चव्हाण यांनी मातोळा (ता. औसा) येथे व्यक्त केले.

मातोळाचे क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले गौरवग्रंथ प्रकाशन समारोहात श्री. चव्हाण रविवारी (ता. ११) बोलत होते. माधवराव भोसले विद्यालयाच्या प्रांगणात हा कार्यक्रम झाला. खासदार डॉ. जनार्दन वाघमारे अध्यक्षस्थानी होते. स्वागताध्यक्ष आमदार सतीश चव्हाण, आमदार विक्रम काळे, आमदार बस्वराज पाटील, विवेक भोसले, डॉ. विनायक भोसले, अरविंद गोरे, माजी आमदार नरेंद्र बोरगावकर, छावा संघटनेचे संस्थापक अध्यक्ष अण्णासाहेब जावळे, नेताजी गोरे, केशव कांदे, संजय बनसोडे, नारायण लोखंडे, अमरसिंह भोसले, रामदास चव्हाण, नानासाहेब पाटील, सुनील माने, श्रीपती काकडे, नंदू कांबळे यांची प्रमुख उपस्थिती होती.

दुग्धविकास मंत्री चव्हाण म्हणाले, की दत्तोबा भोसले यांचे जीवन धगधगत्या अग्निकुंडासम होते. त्यांचे जीवन व कार्य आजच्या पिढीला प्रेरणादायी आहे. स्थानिक क्रांतिवीरांची कार्ये प्रत्येक शाळेत विद्यार्थ्यांना शिकवणे गरजेचे आहे. खासदार डॉ. वाघमारे म्हणाले, की इतिहासापासून युवा पिढी तुटत चालली आहे. स्वातंत्र्य हाच शूरवीरांचा श्वास होता. निजामाचे धोरण इस्लामिक राज्य स्थापन करण्याचे होते. दत्तोबा भोसले यांनी १५ जुलमी रजाकारांची कत्तल केल्यानंतर निजामाने त्याकाळी दत्तोबांना पकडण्यासाठी दहा हजार रुपायांचे बक्षीस जाहीर केले होते. हैदराबाद मुक्तिसंग्रामात अनेक शूरवीर हुतात्मे झाले त्यांची आठवण ठेवली पाहिजे, असेही ते म्हणाले. आमदार सतीश चव्हाण म्हणाले की, दत्तोबा भोसले यांनी निजामाच्या विरोधात मराठवाड्याला अभिमान वाटावा असा संघर्ष करून तरुणांना प्रेरणा दिली. आमदार विक्रम काळे म्हणाले, की निजामाच्या जुलमी राजवटीचा शेवट करण्यात तरुण शूर आघाडीवर होते. माजी आमदार नरेंद्र बोरगावकर म्हणाले की, दत्तोबा भोसले यांनी रजाकारांची कत्तल करून स्त्रियांचे रक्षण केले. भूमिगत राहून रजाकारांशी लढा दिला.

आमदार बस्वराज पाटील, छावा संघटनेचे संस्थापक अध्यक्ष अण्णासाहेब जावळे यांचेही भाषण झाले. मातोळाचे स्वातंत्र्यसैनिक दादासाहेब त्र्यंबकराव भोसले, राजेंद्र रामभाऊ सूर्यवंशी, मालनबाई मारुती गायकवाड, शेषराव केशवराव भोसले, सुंदराबाई माणिकराव भोसले, हुकूबाई शेषराव भोसले, भातांगळीच्या सरस्वती श्रीपतराव चव्हाण, चंपाबाई दामोदर जगताप, कांताबाई महादेवराव जगताप, सुभाष साहेबराव जगताप, महादेव रामराव जगताप, दामोदर नरसिंगराव जगताप, विनोद वसंतराव देशमुख, सूर्याजी नागोराव पाटील यांचा दुग्धविकास मंत्री चव्हाण यांच्या हस्ते सत्कार झाला. विद्यार्थ्यांनी विविध महापुरुषांच्या वेशभूषा करून मान्यवरांचे स्वागत केले.

अग्रगण्य दैनीकातील लेख

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

मराठवाडा मुक्तिसंग्राम लढ्यातील महान...

अवसान येते अन् 'हर हर महादेव'ची आरोळी आमच्या नसानसात दणदणू लागते. तलवारींचा खणखणाट, घोड्यांच्या टापांचा अन् ढोलताशांच्या धापांचा, गुप्तीचा, चिलखतांचा, बिछायाचा, बलिदानाचा, स्वातंत्र्याचा, त्यागाचा भव्य इतिहास गाजला गेला. उस्मानाबादच्या तेरणेच्या खोऱ्यात तडफड, बाजळा, सारोळा, उमरगा, वाघोली, कानेगाव, आरिव, मातोळा, सास्तूर, दोकी, आळणी या भागातल्या शेकडो गावांना रझाकारांच्या जुलमी अत्याचारापासून क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले यांनी प्राणाची पर्वा न करता १९४८ साली मुक्त केले. शेकडो गावे निजामापासून मुक्त करून मुक्कामपूर स्वराज्य निर्माण करून दिंगोली या गावाला राजधानी घोषित केली. दत्तोबा भोसले यांचा इतिहास हा तेरणे खोऱ्यातल्या असंख्य अज्ञातांना उजेडात आणणारा आहे. पहाट उभा आहे. या लढ्याचा नायक म्हणजे मातोळ्याचे क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले, ज्यांच्या कथा जाज्वल्य पाळण्यापासून ते चावडीपर्यंत सांगितल्या जातात. ज्यांना पकडण्यासाठी निजामाने लाखांचे बक्षीस ठेवले होते. अनेक मावळे रचले गेले पण ते मावळले नाहीत. वेशांतर करण्यापासून ते पांढऱ्या घोड्यावर बाजमारखे धावणारे सशस्त्र तरुणांची फौज उभी करणारे दत्तोबा भोसले एक अष्टपैलिका बनले आहेत. या लढ्याला शिक्षणाचीही किनार आहे. दत्तोबा भोसले म्हणजे लोहाऱ्या जवळच्या हिप्परगा गढ्यातील स्वामी रामानंद तीर्थ मुख्याध्यापक असलेल्या राष्ट्रीय शाळेचे विद्यार्थी. शिक्षणाच्या प्रचंड आवडीतून त्यांना राष्ट्रवादाचे धडे मिळाले. नंतर त्यांना हरीभाई देवकरण हायस्कूल, सोलापूर येथून मॅट्रीकचे शिक्षण पूर्ण केले. पुढे ते ज्ञानदानासाठी सचखीरीया माध्यमिक विद्यालयात बडोद्याला गेले. तिथे सचखीरीयाची स्थापन केलेल्या प्रो. राजरत्न माणीकराव यांच्या आखाड्यात कुस्तीचे किस गिरवले व ते त्यांचे पट्टशिष्य झाले. स्वत: महाराजांसोबत कुस्ती खेळण्याची संधी दत्तोबा भोसले यांना मिळाली. त्यांनी देशभर कुस्तीत केसरपद व केसरपद गटात चॅम्पियनशीप मिळवली. त्याकाळचे प्रसिद्ध पहिलवान मल्ल गामा, गुंगा व इमामबक्ष यांच्या बरोबरच्या कुस्त्या गाजल्या. याकाळचे गव्हर्नर जनरल लॉर्ड लिनलिथगो यांच्या हस्ते त्यांचा गौरव झाला. रझाकारांच्या पाशवी अत्याचाराच्या कहाण्या त्यांच्या कानावर पडू लागल्या त्यामुळे ते स्वातंत्र्य लढ्यात भाग घेण्यासाठी मराठवाड्यात परतले. तालमीत आत्मविश्वास येवून लढाईसाठी सज्ज झाले होते. ऑक्टोबर क्रांतीच्या जयजयकार, त्यांच्या आकाशाली जरब आणि डोळ्यातल्या तेजाने रझाकार थरथरा कापत असत. तलवारबाजी, दांडपट्टा, घोडेस्वारीचे शिक्षण त्यांनी गोरिपोली-वार्षी भागातल्या कॅम्पवर तरुणांना दिले. शेकडो रझाकार कापून काढले. सेलू गावचा शेतमारा लोहारा-यात जात असताना लुटला. सशस्त्र हल्ले करून नाईचाकूर पोलीस ठाण्यातून शस्त्रास्त्रे लुटली. तरुणांच्या फलटनी निर्माण करून अनेक कॅम्प उभे केले. कारागृहात त्यांनी लिहिलेल्या राजकीय पोलीस लेख त्यांच्या राष्ट्रवादाचे, देशभक्तीचे अन् गुलामगिरीविरुद्ध विप्लवीविरुद्ध त्यांचा कल स्पष्ट करणारे आहेत. दत्तोबा भोसले यांचा जन्म औसा तालुक्यातील मातोळा या गावी १९ नोव्हेंबर १९१८ रोजी एका शेतकरी कुटुंबात झाला. प्राथमिक शिक्षण मातोळा गावी उर्दू माध्यमातून झाले. शिक्षण, व्यायाम आणि कुस्ती खेळण्यात दत्तोबांचा हातखंडा होता. दत्तोबांचे माध्यमिक शिक्षण हिप्परग्याच्या राष्ट्रीय शाळेत झाले. तेथेच त्यांची स्वामी रामानंद तीर्थ यांच्या सहवासात जडणघडण झाली. राष्ट्रभक्तीचे संस्कार झाले. श्री. चंद्रशेखर वाजपेयी, श्री. शिवलिंगराव हरळकर, श्री. देविसिंह चौहान, श्री. नागनाथराव लोहारेकर आदी त्यांचे सहाध्यायी होते. 'मुलांचे पाय पाळण्यात दिसतात' या म्हणीप्रमाणे 'हा दत्तोबा भविष्यात शूर निर्भीड' हे उद्गार स्वामी रामानंद तीर्थ यांनी काढले होते आणि भविष्यात ते खरे ठरले होते.

बहादूर क्रांतीवीर उचित गौरवापासून वंचित : मराठवाडा मुक्तीसंग्रामावर जे विपुल पुस्तके व इतिहासपर सामग्री लिहिली गेली ती वाचल्यावर मन खिन्न झाले. दत्तोबा भोसले यांना पाहीजे तो न्याय मिळाला नाही, ही भावना झाली. जिथे मातोळा हे दत्तू भोसलेंचे मातोळा म्हणून ओळखले जाते, जिथे त्यांच्यावर गावकेगावी पोवाडे गायले जातात, त्यांच्या बहादुरीचे, कुस्तीचे, रझाकराला यमसदनी पाठविलेले किस्से अभिमानाने सांगितले जातात त्या बहादूर क्रांतीवीराचे मूल्यमापन झाले नाही. काही स्वातंत्र्यसैनिक जसे देवीसिंह चौहान, उद्धवराव पाटील, अनंत भालेराव, गोविंदभाई, पानतापकर यांचा यथोचित सन्मान व गुणगौरव वेळोवेळी होत गेला असे वाटते. दत्तोबा भोसले यांची मुलाखत घेतली होती. त्यांनी सन्मानपत्र मोडले तर कधी हयातीत पेन्शनसाठी अर्ज केला नाही. आमच्या पीढीलांची महती कर्तबगारी व बहादुरी ही मुखात्ये करून दुसऱ्या लोकांकडूनच जास्त ऐकली. जिथे जात होतो तिथे संपूर्ण मराठवाड्यात व चडोदा येथेही त्यांच्याविषयी खूप गौरवास्पद व अभिमानास्पद गोष्टी कानावर पडायच्या. ते स्वत:हून कधीतरच ह्या गोष्टी सांगायचे. त्यांचे सर्वतोपरी आरोग्य वशिष्ठावरच असायचे, सर्व भाऊ बहिणींचे शिक्षण पदरचा करून बेट चौथी बोर्डीलाच परीक्षेला बसण्यापर्यंत. त्यांचे डोळे अस्खलित असल्याने पाचवीला असताचाच आम्ही सर्वांनी शुद्ध व्याकरणासहित इंग्रजीवर प्रभुत्व मिळविले. सुभाषचंद्र बोस, भगतसिंग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा फुले, छत्रपती शाहू महाराज व क्रांतिवीर नाना पाटील यांचा त्यांच्यावर पगडा होता. तो त्यांच्या जेलमधून लिहिलेल्या डायरीवरून कळतो. - **विवेक दत्तोबा भोसले** (दत्तोबा भोसले यांचे सुपुत्र).

नडला की आडवाच केला, रझाकारांत होती दत्तोबांची दहशत

लोकमत न्यूज नेटवर्क

उस्मानाबाद : निझामाच्या रझाकारींनी

गावागावात, मनामनात आपल्या अमानवीय अत्याचारांनी दहशत निर्माण केली होती. त्यांच्या स्वैर वर्तनाला लोक वैतागून गेले होते. मनात चीड उत्पन्न झाली होती. यातूनच मुक्तिसंग्रामच्या लढ्याची ठिणगी ठिकठिकाणी पडली होती. या ठिणगीतूनच दत्तोबा भोसले नावाची आगीची ज्वाला तयार झाली. रझाकारींना ही पराक्रमी ज्वाला चांगलीच पोळली. त्यामुळे अल्पकालातच रझाकारींमध्येही दत्तोबांची दहशत निर्माण झाली होती.

स्वतंत्र भारतात सामील होण्यास नकार देणाऱ्या निझाम राजवटीतील रझाकारींनी मराठवाड्यात धैमान घातले होते. लोकांच्या कत्तली सुरू होत्या. महिलांवर अत्याचार केले जात होते. अशा परिस्थितीत बाबासाहेब परांजपे, फुलचंद गांधी, अण्णाराव पाटील, रामचंद्र पाटील, दत्तोबा भोसले, रामभाऊ जाधव, मनोहर टापरे, शिवाजीराव नाडे, नामदेवराव नाडे, राजाभाऊ कुलकर्णी, विठ्ठल गणेश साळी, भगवान तोडकरी, नरहररराव ग. मालखरे व अनेक असे शूरवीर तरुण आपल्या मायभूला मुक्त करण्यासाठी स्वत:चे बलिदान द्यायला पुढे आली.

यातीलच एक दत्तोबा भोसले हे त्यांच्या शौर्यगाथांनी स्वातंत्र्यसैनिकांचे मुकुटमनी बनले. दत्तोबा भोसले हे आताच्या लातूर जिल्ह्यातील मातोळा गावचे. एका शेतकरी कुटुंबात जन्म घेतलेल्या दत्तोबांना शिक्षणाची मोठी आवड. ही आवड ओळखून पालकांनी त्यांना शिक्षणासाठी उस्मानाबाद जिल्ह्यातील हिप्परगा येथील राष्ट्रीय शाळेत पाठविण्यात आले.

येथे स्वामी रामानंद तीर्थ व अन्य

शिक्षणासोबतच स्वातंत्र्यसेनानी दत्तोबा भोसले यांना कुस्तीतही चांगलाच रस होता. बडोदा येथील स्पर्धेच्या वेळचे हे छायाचित्र.

निझामाच्या सैन्यालाच लुटले...

- निझामाचे सैनिक ससोरा लेव्ही जमा करून जात असताना सेलू येथे दत्तोबा यांनी त्यांच्यावरच हल्ला चढवीत ७ हजार ५०० रुपयांचा लेव्ही लूटून नेला. पुढे लोहारा येथील निझामाच्या खजिन्यावरही हल्ला करून येथून सरकारी पैसे लुटले. उमरग्याजवळील चाकूर पोलीस ठाण्यावर हल्ला करीत शस्त्रे पळवून नेली. दिवस असो की रात्र, धाडी व हल्ले करण्याच्या दत्तोबांच्या धाडसात वाढच होत होती. एकदा तर त्यांनी इल्यांच्या एका धनदांडग्या मारवाड्यास ओलीस ठेवले होते. लढ्यासाठी १ लाख रुपये देण्याची तयारी दर्शविल्यानंतर त्याला सोडण्यात आले, असा उल्लेखही कलेक्टर हैदर यांनी केलेला आहे.

नावाजलेल्या शिक्षकांच्या तालमीतून त्यांनी शिक्षणासोबतच, कसरती तसेच देशभक्तीचे धडे गिरविले. दररोज मातोळा ते हिप्परगा असा ९६ किमी पायी प्रवास करताना दत्तोबा यांच्या मनात निझामाच्या त्रासामुळे रोषाचे बीजारोपण होत गेले. त्याला राष्ट्रभक्तीच्या शिक्षणाची जोड मिळाली अन् एक क्रांतिकारक घडला. पुढे त्यांनी सशस्त्र लढ्यात स्वत:ला झोकून देत अनेक ठिकाणी कॅम्प उभारले. स्वत: निझामाची लेव्ही, शस्त्रे लुटून ती स्वातंत्र्यलढ्याच्या उपयोगात आणली. अनेक रझाकारांना कायमचे आडवे करून त्यांना सळो की पळो करून सोडले. त्यांच्या शौर्यगाथा सांगताना मातोळ्यासह उमरगा, लोहारा व इतरही भागांतील नागरिकांत अजही स्फुरण चढलेले पहायला मिळते.

दत्तोबांनी जर कोणाला काखेत दाबले तर मेलाच समजा, दत्तोबा एकाच वेळी पाच-सहा जणांना आवळून ठेवू शकत होते, पुढून पन्नास माणसं जरी चाल करून आली तरी दत्तोबा एकट्याने तोंड द्यायचे धाडस राखत होते, असे कौतुकांनी भरलेले वर्णन नागरिक करतात.

तत्कालीन कलेक्टरही झाले होते प्रभावित...

निझामाचे तत्कालीन कलेक्टर मोहम्मद हैदर यांनी त्यांच्या ऑक्टोबर कोअप पुस्तकात ठिकठिकाणी दत्तोबा भोसले यांचे वर्णन केलेले आहे. ते म्हणतात, दत्तोबा भोसले हा प्रचंड डेअरिंगबाज व्यक्तिमत्व होते. त्यांनी नरसिंगराव वकील यांच्या पर्यवेक्षणाखाली सुरू असलेल्या अनेक कॅम्पचे नेतृत्व केले. उस्मानाबाद जेलमध्ये माझी दत्तोबांशी भेट झाली होती.

धडधाकट शरीरयष्टी कायम राखण्यासाठी ते मेहनती व्यायाम करीत असायचे. घोड्यांपेक्षाही अधिक वेगाने पळण्याची त्यांची क्षमता होती. अगदी एखाद्या मोटारकारलाही ते सहज हरवू शकत. **(संकलन : जयराज खोचरे)**

देवीसिंग चौहान व दत्तोबा भोसले यांचा निजामाविरोधात लढा

विजय बिराजदार

बेलकुंड : १५ ऑगस्ट १९४७ ला भारत ब्रिटीशांच्या गुलामगिरीतून मुक्त झाला पण मराठवाड्याला स्वातंत्र्य मिळायला १७ सप्टेंबर १९४८ साल उजाडले. मराठवाडा मुक्तीच्या आंदोलनात सर्वस्वी प्रयत्न केला तो स्वामी रामानंदतीर्थ यांनी. तर याच स्टेट काँग्रेसच्या माध्यमातून नागरसोगा (ता. औसा) येथे जन्मलेल्या व आशिव येथे संघटनात्मक बांधणी करून लढा दिलेल्या देविसिंग चव्हाण गुरूजी व मातोळा (ता. औसा) येथील क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले यांचे कार्य मराठवाडा मुक्तीसंग्रामासाठी उल्लेखनीय आहे.

निजामाने हिंदू प्रजेवर केवळ राजकीय गुलामगिरी लादली नव्हती तर धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक गुलामगिरीसह सर्वंकष अमानुष गुलामगिरी होती. यात सबंध हैद्राबाद संस्थानात खरा धुमाकूळ घातला तो रझाकाराने. कासिम रझवी हा या संघटनेचा संस्थापक होता. तो व्यवसायने वकील व लातूरचा रहिवासी होता. रझाकारांनी खेड्यापाड्यात जाऊन धुमाकूळ घातल्याने स्वातंत्र्यसैनिकांनी मराठवाडा मुक्तीसाठी लढा सुरू केला. यात मातोळा दत्ता भोसले या तरूणांनी या निजाम राजवटीविरूद्ध लढा पुकारला. दत्तोबा भोसले यांनी बडोद्याला सयाजीराव गायकवाड यांच्या वसतिगृहात राहून शिक्षण पूर्ण करून परतले तेव्हा मुक्तीसंग्रामाला चांगलेच तोंड फुटले होते. दत्तोबा भोसले यांचे नाव रझाकारांच्या कानावर पडताच त्यांचा थरकाप व्हायचा. भूमीगत राहून प्राणांची बाजी त्यांनी लावली. अनेक रझाकारांना कंठस्नान त्यांनी घातले. चिंचोली बार्शी कॅम्पवर अनेक तरूणांना लढण्याचे प्रशिक्षण त्यांनी दिले. यात घोडेस्वारी, दांडपट्टा व तलवारबाजीमध्ये पारंगत असलेल्या या सैनिकास पकडण्यासाठी निजाम सरकारने १० हजारांचे बक्षीस ठेवले होते. परंतु दत्तोबा भोसले हे शेवटपर्यंत निजामाच्या हाती लागले नाही. देवताळा येथे झालेल्या थरारात दत्तोबा भोसले व त्यांच्या सहकाऱ्यांनी तब्बल १५०

मराठवाडा मुक्तीसंग्राम दिन विशेष...

रझाकारांना ठार केले व निजामाच्या टोळीचे नेतृत्व करणाऱ्या झेरूद्दीन वकील व त्याचा भाऊ सनाउल्लास ठार मारले.

निजामाने स्टेट काँग्रेसवर बंदी घातल्यानंतर महाराष्ट्र परीषदेच्या नावासारखी मराठवाड्यात चळवळ चालू राहिली. यामध्ये मराठवाड्यात ८३ कार्यकर्ते होते. त्यात उस्मानाबाद जिल्ह्यात १३. यात देविसिंग चव्हाण यांचा जन्म नागरसोगा येथे झाला होता. लातूर येथे वकीलीचे शिक्षण घेतल्यानंतर त्यांनी स्टेट काँग्रेसच्या माध्यमातून मराठवाडा मुक्ती लढा दिला. आशिव येथील स्वातंत्र्यसैनिक बाबुराव गोरे, ग्यानदेव गोरे, मुकुंद चव्हाण, धर्मु परीट, आबा माळी, सोपान जगताप, मारोती जगताप, रघुनाथ जगताप, नरसिंग जगताप, शंकर रकसाळे, विठ्ठल माने, तुकाराम गुरूलिंग हुच्चे, बंकट यादव, दादा लोखंडे, दशरथ काकडे, राघवेंद्र जोशी, शिवास्वामी यांच्यासह अन्य स्वातंत्र्यसैनिकांना आपसिंगा (ता. तुळजापूर) येथे संघटीत केले व १९४७ ला तुळजापूर येथे स्वातंत्र्य भारताचा ध्वज फडकावला. यावेळी निजाम सैनिकांनी देविसिंग चव्हाणसह असंख्य स्वातंत्र्यसैनिकांना अटक केली व गुलबर्गा येथील तुरुंगात डांबले. या बंदी स्वातंत्र्यसैनिकांना भूमीगत रसद नागनाथ गोरे व नामदेव लोखंडे यांनी पुरवली. या विविध लढ्यामुळे भारतीय फौजलाटेपुढे रझाकार टिकणे असंभव होते. रझाकार ठिकठिकाणी भारतीय फौजेला शरण येत होते. जेथे रझाकारांनी मिलिटरीशी मुकाबला करण्याचा मुर्खपणा केला तिथे त्यांचा खात्मा झाला. शेवटी १७ सप्टेंबर १९४८ ला निजाम शरण आला. त्याने सामीलनाम्यावर सही केली. हैद्राबाद संस्थान भारतात विलीन झाले व मराठवाडा रझाकारमुक्त झाला.

१९६२ ला देविसिंग चव्हाण काँग्रेस पक्षातून आमदार झाले. त्यांना महाराष्ट्राचे शिक्षणमंत्री म्हणून काम करण्याची संधी मिळाली. ते औसा तालुक्यातील मंत्रीपद भूषविणारे एकमेव आमदार आहेत.

मकरसंक्रातीला वेळाअमावस्येचा इतिहास

अभ्यासक डॉ. सतीश कदम यांनी केले संशोधन

वडाळा ता.१३ : लातूर, उस्मानाबाद आणि सोलापूरच्या काही भागात साजरी होणारी वेळ अमावास्या ही मकर संक्रातीला साजरी केली जात असून त्यामागे कुठलेही धार्मिक कारण नाही तर हैद्राबाद मुक्तिसंग्रामातील एक ऐतिहासिक घटनेचे रहस्य असल्याचे मत महाराष्ट्र इतिहास परिषदेचे अध्यक्ष प्रा. डॉ. सतीश कदम यांनी 'सकाळ'शी बोलताना मांडले आहे.

विशेषत: उत्तर सोलापूर तालुक्यातील रानमसले याठिकाणी वेळ अमावसेचा सण संक्रातीला साजरा केला जातो. महाराष्ट्र इतिहास परिषदेचे अध्यक्ष सतीश कदम हे हैद्राबाद मुक्तिसंग्रामाचे अभ्यासक आहेत.

१७२४ ते १९४८ पर्यंत मराठवाडा हा निजामाच्या ताब्यात होता यामाध्ये सोलापूर जिल्ह्यातील भोगावती ते सिना नदीदरम्यानची ५२ गावे १९५० पर्यंत उस्मानाबाद जिल्ह्यात होती. उत्तर सोलापूर तालुक्यातील रानमसले येथे निजामाचे पोलिसठाणे होते. १९४७ -४८ ला निजामाची सत्ता उलथून टाकण्यासाठी येथील स्वातंत्र्य सैनिकांनी मोठा संघर्ष केला. तेव्हा निजामाने येथील जनतेवर अतोनात अत्याचार केले. या लढ्यात इतर स्वातंत्र्य सैनिकासोबतच औसा तालुक्यातील मातोळ्याचे दत्तोबा भोसले हे अग्रेसर होते. काजळा, गौडगाव, मुस्ती, चिंचोली कॅम्पवर स्वातंत्र्य सैनिकांनी लढा उभारला.

यावेळी दत्तोबा भोसलेंच्या नेतृत्वाखाली काम करणाऱ्या स्वातंत्र्य सैनिकांना १९४८ साली ऐन वेळा अमावास्येच्या दिवशी पकडल्याने स्थानिक नागरिकांनी सण साजरा केला नाही. यात लोहारा तालुक्यातील खेड, नागूर, कास्ती, कानेगाव, आरणी, भातांगळी, औसा तालुक्यातील आशिव आणि कमालपूर तसेच तुळजापूर तालुक्यातील देवसिंगा, सांगवी इत्यादि गावांचा समावेश आहे. या स्वातंत्र्य सैनिकांची मकर संक्रातीच्या आदल्यादिवशी सुटका झाली. त्यामुळे नागरिकांनी वेळा अमावास्येचा सण संक्रातीला मोठ्या उत्साहानं साजरा करण्यास सुरुवात केली. स्वातंत्र्यानंतर उस्मानाबाद जिल्ह्यातील ५२ गावे सोलापूर जिल्ह्यात समाविष्ट झाले व हैद्राबाद मुक्तिसंग्रामाचा इतिहास पडद्याआड गेला तरी परंपरा कायम ठेवली. याच घटनेमुळे मकरसंक्रांतीला वेळ अमावास्या आजही साजरी केली जाते. असे मत डॉ. सतिश कदम यांनी 'सकाळ'शी बोलताना मांडले

अग्रगण्य दैनीकातील लेख

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

2021

महान क्रांतिकारक दत्तोबा भोसले मातोळकर

मराठवाडा मुक्तिसंग्राम लढ्यातील महान क्रांतिकारक : दत्तोबा भोसले मातोळकर

गिरीश भगत, लोहारा.

आजच्या पिढीला, तुमाला-आमाला या मराठवाडा मुक्तिसंग्राम दिनाचा इतिहास माहिती आहे का?. खर तर १५ ऑगस्ट १९४७ ला भारत स्वतंत्र झाला. पण मराठवाड्यात राहणारे लोक त्यावेळीही परतंत्र्यात होते. १७ सप्टेंबर १९४८ म्हणजेच स्वातंत्र्याच्या १३ महिन्यांनंतर मराठवाड्यात राहणाऱ्या लोकांनी मोकळा श्वास घेतला. जुलमी निझाम आणि रझाकाराच्या तावडीतून सुटून अश्पण अखंड भारताचा भाग झालो. हा इतिहास बऱ्याच जणांना माहिती असेल. आपल्या देशात स्वातंत्र्यसैनिक म्हणून महात्मा गांधी, पंडित जवाहरलाल नेहरू, सुभाषचंद्र बोस, सरदार वल्लभभाई पटेल, भगतसिंग हे जेवढे महत्त्वाचे आहेत अगदी तेवढेच महत्त्वाचे स्वामी रामानंद तीर्थ, बाबासाहेब परांजपे, कॅप्टन जोशी, अ. कृ. वाघमारे, केशवराव कोरटकर, वामनराव नाईक आणि यांच्यासारखेच मराठवाडा मुक्तिसंग्राम लढ्यात लढलेले स्वातंत्र्य सैनिकही आहेत.

क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले हे नाव घेतल्याशिवाय मराठवाडा मुक्तिसंग्राम लढ्याचा इतिहास पूर्ण होऊ शकत नाही. दत्तोबा भोसले हे त्या काळातील उच्च शिक्षित तरुण होते. त्यांनी बडोद्याच्या कॉलेजमधून शिक्षण पूर्ण केले. महाराज सयाजीराव गायकवाड, क्रांतिसिंह नाना पाटील यांच्या सहकार्याने शिक्षण, क्रांतीचे धडे घेतले. दत्तोबा भोसले यांच्या जेल डायरीवर एक नजर टाकली की त्यांचे व्यक्तिमत्व किती मोठे होते हे लक्षात येते. त्यातून असे लक्षात येते की, त्याही वेळी ते समानतेचा, मुलांच्या हक्काचा आणि शिक्षणाचा पुरस्कार करत असत. सर्वधर्मीयांना समानतेने वागवत असत. त्यांनी सामाजिक क्षेत्रात अनेक विधायक कामे केली. मराठवाड्यातील बालविवाह बंद पाडण्यात देशील दत्तोबा भोसले यांचा मोलाचा वाटा होता. दत्तोबा हे कुस्तीपटू देशील होते. १९४२ ते ४६ दरम्यान त्यांनी राष्ट्रीय किताबही जिंकले. त्यावेळचे गव्हर्नर लिनलिथगो यांच्या हस्ते दत्तोबा भोसले यांचा गौरव करण्यात आला होता. दत्तोबा भोसले यांचा मातोळा येथून सुरू झालेला प्रवास बडोदा येथे येऊन पोहोचला. आणि बडोद्यामध्ये त्यांनी खऱ्या अर्थाने स्वतःला घडवलं. बडोद्यामध्ये त्यांची मैत्री राजारामबापू पाटील यांच्याशी झाली आणि मग राजारामबापू भोसले यांनी क्रांतिसिंह नाना पाटील यांचे ओळख करून दिली. महान विचाराच्या बाळकडू घेऊन दत्तोबा भोसले बडोद्याहून जेव्हा मराठवाड्यात पोहोचले तेव्हा सुरू झाला मराठवाडा मुक्तिसंग्रामाचा लढा. आणि उच्च शिक्षित दत्तोबा तरुणे निजामाच्या कर्तेकाळ. रझाकारांच्या नायनाट करण्यासाठी लढणारा दलू भोसले अल्पवयीन पाहून शुध्द पोहचवार स्वार होऊन कधी यंगमी काळाने तर

Champions at the Inter Collegiate Sports

कधी उपडाणे रझाकारांशी दोन हात केले. ऊन, वारा, पाऊस कशाचीही पर्वा न करता ते रझाकारांशी लढत राहिले. याऱ्याच्या वेगाने, विलक्षण चपळाईने तर कधी बेमालूम वेषांतर करून दत्तोबा यांनी रझाकाराना सळो की पळो करून सोडले. सेलू येथील सरकारी खजिन्याची लूट असो किंवा देवताळा येथील ९०० रझाकारांचे केलेले शीरकांड असो किंवा नाईचाकूर पोलिस ठाण्यावर केलेला हल्ला या प्रत्येक घटनेमागे दत्तोबा भोसले यांचा हात होता. १९४८ ला उस्मानाबादचे कलेक्टर असणाऱ्या मांसद हैदर यांनी लिहिलेल्या ऑक्टोबर कुपमध्ये दत्तोबा भोसले यांच्या कार्याबद्दल उल्लेख आहे. यात त्यांनी दत्तोबा भोसले यांना 'माणेळा डेव्हिल ऑफ हॉर्स सॅक' अशी उपाधी दिली आहे.

निझाम आणि रझाकारांच्या मनात मराठवाडा सोडेपर्यंत दत्तोबा भोसले यांची दहशत होती. दत्तोबा भोसले यांच्यामुळेच आसंख्य स्वातंत्र्य सैनिकांच्या अविरत प्रयत्नामुळे मराठवाड्यात राहणारे आपण मोकळा श्वास घेत आहोत. १७ सप्टेंबर १९४८ ला मराठवाडा स्वतंत्र झाला. स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर दत्तोबा भोसले यांनी सामाजिक सुधारणांसाठी अनेक विधायक कामे केली. स्त्री-पुरुष समानता, सर्वधर्मीयांच्या समानतेसाठी कामे केली. स्त्रियांचे शिक्षण, वितानवादी दृष्टिकोन समोर ठेवून कामे केली. कर्मकांडाला विरोध केला. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे दत्तोबा भोसले यांनी स्वतः केलेल्या कामाचे, लढायांचे कुठेही स्तोम माजवले नाही. म्हणच क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले यांचे वेगळेपण होते. ज्याना स्वतःचा इतिहास माहित नसतो त्यांच्याकडून भविष्याच्या अपेक्षा ठेवणं व्यर्थ असतं. भविष्याची विजे भूतकाळात प्रेरणेच्या रूपात दडलेली असतात. म्हणून चिंगारी जिवंत ठेवली तर मशाल पेटवायच्या वेळेला अडचणच

उर्वरित पान ६

दत्तोबा भोसले यांचे सामाजिक व राजकीय विचार (जेल डायरीतून)

लोककल्याणाचा एकच राजमार्ग म्हणून दाखवणे इतके हिंदुस्तानचे भावी सौरूप आज एकदेशीय नाही. एकीकडे राजकीय सामाजिक सुधारणा आहेत. धर्म, उद्योग, शिक्षण आहे. स्त्रियांचा प्रश्न आहे. तसेच अस्पृश्यांचाही प्रश्न आहे व जातिभेदाचाही गोंधळ आहे. अशा या चमत्कारिक परिस्थितीत अमुक एकच मार्ग इतरांपेक्षा चांगला आहे, असे सांगणे मोठे धाडसाचे आहे. परिस्थितीच्या अनुभवाप्रमाणे या विषयावर ज्यांचे-त्यांचे विचार अगदी निराळे झाले आहेत. व्यक्ती तितक्या प्रकृती, प्रकृती तितकी मतं, आणि मतं तितके मार्ग असा प्रकार होऊन आज जबाबदार आणि बेजबाबदार अशा सर्वच लोकांना वारा वाटा मोकळ्या होऊन बसल्या आहेत. आपल्याहून भिन्न तितीने लोकहिताचा प्रश्न कोणी करीत असेल तर त्याच्याबद्दल सहानुभूती न दाखवणे, देशहिताच्या विचाराताच स्पर्धा वाढवून एकमेकांना खाली पाडणे, दुसऱ्याच्या प्रयत्नांबद्दल अनादर दाखविणे या कारणांमुळे आज देशची इतकी अवनती होत आहे. तितकी दुसऱ्या कुठल्याही कारणामुळे होत नसेल.

छत्रपती महाविद्यालयात आयोजित सोहळ्यात 'क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले स्मृतिग्रंथा'चे प्रकाशन करताना मान्यवर.

'मराठवाडा मुक्ती संग्राम अन् विकास आंदोलनांचा इतिहास नव्याने लिहावा

क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले स्मृतिग्रंथाचे मान्यवरांच्या हस्ते प्रकाशन

लोकमत न्यूज नेटवर्क

औरंगाबाद : मराठवाडा मुक्ती संग्रामाचा आणि मराठवाडा विकास आंदोलनाचा इतिहास नीटपणाने लिहिला गेला नाही. भावी पिढीला हा इतिहास माहीत होणे गरजेचे आहे. म्हणून तो नव्याने लिहिण्याची गरज आहे, असे प्रतिपादन मान्यवरांनी क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले-मातोळकर यांच्या सुधारित स्मृतिग्रंथाच्या प्रकाशन समारंभात केले.

शिवछत्रपती महाविद्यालयाच्या सभागृहात हा सोहळा पार पडला.

ज्येष्ठ साहित्यिक प्राचार्य रा.रं. बोराडे, मानसिंग पवार, ज्येष्ठ विधिज्ञ शशिकुमार चौधरी यांची यावेळी भाषणे झाली. क्रांतिवीर दत्तोबा भोसले-मातोळकर यांच्या शौर्याच्या आणि त्यांच्या पुरोगामित्वाच्या अनेक कथा सांगत या सर्वांनी हा इतिहास नीट लिहिला गेला नसल्याची खंत व्यक्त केली. स.भु. शिक्षण संस्थेने मराठवाडा मुक्ती संग्रामाचा आणि मराठवाडा शिक्षण प्रसारक मंडळाने मराठवाडा

समाजाची म्हणून काही जबाबदारी आहे की नाही?

दत्तोबा भोसले हे पुरोगामी होते. निजामास त्यांनी सळो की पळो करुन सोडले होते. त्यांना पकडण्यासाठी लाखो रुपयांची बक्षिसे जाहीर करण्यात आली होती. इतिहास, साहित्य, बहुजन समाज आणि मराठवाडा यात तारतम्य नाही. दत्तोबा भोसले, काकासाहेब देशमुख, दगडाबाई शेळके यांच्यासारखे लढवय्ये या लढ्यात होते म्हणून हा लढा यशस्वी झाला. हा इतिहास त्यांच्या कुटुंबीयांनीच सांगितला पाहिजे का? समाजाची म्हणून काही जबाबदारी आहे की नाही, असा सवाल यावेळी वक्त्यांनी उपस्थित केला. प्रा.विजय चव्हाण यांनी प्रास्ताविक केले. सरोजिनी पंडित यांनी सूत्रसंचालन केले. विवेक भोसले यांनी आभार मानले.

विकास आंदोलनाचा इतिहास लिहिण्याकामी पुढाकार घ्यावा, अशी सूचना मानसिंग पवार यांनी केली.

· स.भु. शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष राम भोगले आणि मराठवाडा शिक्षण प्रसारक मंडळाचे सचिव आमदार सतीश चव्हाण यांची मंचावर उपस्थिती होती. या दोघांनी ही जबाबदारी स्वीकारावी, असा मानसिंग पवार यांचा आग्रह होता.

दत्तोबा भोसले आणि त्यांच्यासारख्या क्रांतिवीरांच्या इतिहासाकडे पाठ करून चाललोय. हे कृतघ्नपणाचे लक्षण होय, असे मत रा.रं. बोराडे यांनी व्यक्त केले.

माजी खा. उत्तमसिंग पवार, माजी राज्यमंत्री अनिल पटेल, किशोर शितोळे, बाबा भांड, प्रताप बोराडे, पद्माकर मुळे, प्रा.विजय पाध्रीकर यांची प्रमुख उपस्थिती होती. अच्युत भोसले, सुरेश कुटे, चंद्रशेखर जाधव, पृथ्वीराज भोसले, रोहन काकडे, रमेश कुटे, मुरलीधर बनसोडे आदींनी पाहुण्यांचे स्वागत केले. कादंबरी भोसले, अनुजा भोसले, तनुजा भोसले यांचा सत्कार करण्यात आला.

लोकमत

निजामाला पळता भुई थोडी केलेले दत्तोबा भोसले दुर्लक्षितच...

लोकमत न्यूज नेटवर्क

उस्मानाबाद : मराठवाडा मुक्तीसंग्रामाच्या लढ्यात रझाकारांना पळता भुई थोडी करुन सोडणारे क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले यांचा पराक्रम पुरेसा पटलावर आणला गेला नाही. त्यांचा इतिहास शब्दबद्ध होण्यासाठी संशोधन व्हावे, त्यांचे कार्य जगासमोर यावे, यासाठी चर्चासत्र घ्यावे व त्यांचे स्मारक उभारावे, या मागणीसाठी उस्मानाबाद व लातूर जिल्ह्यातील सुमारे ७० ग्रामपचायतींनी ठराव घेतले आहेत.

मराठवाड्यातून निजामाला पळवून लावण्यासाठी जिल्ह्यातील अनेक स्वातंत्र्यवीरांनी सशस्त्र लढा उभारला होता. दुर्दैवाने त्यावेळचे अनेक ज्ञात, अज्ञात शूरवीर आजच्या तरूण पिढीला माहिती नाहीत. त्यांच्याबाबतची माहिती, त्यावेळच्या लढ्यांचे प्रसंग, लढ्याचे ठिकाण याचा संपूर्ण इतिहास उलगडून जागतिक पातळीवर पोहोचणे गरजेचे आहे. याच मुक्तिसंग्रामातील एक स्वातंत्र्यसेनानी म्हणजे मातोळा येथील क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले. ज्यांची महती व कर्तबगारी १९४८ सालचे उस्मानाबादचे जिल्हाधिकारी महंमद हैदर यांनी त्यांच्या 'ऑक्टोबर कोअप' पुस्तकातही मांडली आहे. दत्तोबा भोसले हे मुख्य सेनानी होते. जिल्ह्यातील सर्व कॅम्प त्यांनी स्थापन केले व धाडसाने चालवलेही. अशा दत्तोबा भोसले यांची प्रेरणादायी माहिती जगासमोर येणे गरजेचे आहे. उस्मानाबाद व लातूर जिल्ह्यात क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले यांनी निजामाच्या अन्याय, अत्याचाराविरोधात लढे उभारले. सशस्त्र छावण्या सुरू करून निजामाविरूध्द लढा दिला. त्या काळात देवताळा गावातील थरार, सेलू गावातील हप्ता लूट, नाईचाकूर पोलीस ठाण्यावरील हल्ला सर्वपरिचित आहे. या सर्व बाबी पटलावर आणणे आवश्यक आहे. यासाठी मुक्तिसंग्रामातील स्वातंत्र्यसैनिकांची माहिती गोळा करून सरकार दफ्तरी नोंद व्हावी, सशस्त्र लढ्यांची माहिती पुस्तिका तयार करावी.

पराक्रमाला उजाळा द्या : ७० ग्रामपंचायतींचे ठराव

तसेच शालेय अभ्यासक्रमात धड्यांचा समावेश करावा, क्रांतीवीर दत्तोबा भोसले यांचे उस्मानाबाद, लातूर येथे स्मारक उभारावे. शासकीय योजनांना त्यांचे नाव द्यावे, तसेच शासकीय पुरस्कार, क्रीडा संकुल, सभागृह व महामार्गांना त्यांचे नाव द्यावे, अशा विविध मागण्या लातूर व उस्मानाबाद जिल्ह्यातील ७० ग्रामपंचायतींनी केल्या आहेत

दत्तोबा भोसले स्मरणिका मान्यवरांना प्रदान करतानाचे क्षण चित्र

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव

